Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ БОЛОН КПСС-эй БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ ОРГАН

…эмнай 1921 оной …ин 21-hээ гарана. | № 297 (18620) | 1990 оной декабриин 27, четверг | Сэн 3 мүн.

СССР-эй Арадай депутадуудай дүрбэдэхи съезд

ҮГЭЕЭ ОЙЛГОЛСОХО ХЭРЭГТЭЙ

…дээрэ зүблэхэ зүй- …үшын ээлжээнэй оло- …удалнуудай хаража …ые hаань, съезд ажал- …эй этигэл найдабариие …, мухардуу байдал- …рониие гаргаха арга- …дхэбэринүүдые абаха асуудал олохон де- табиhан зандаа.

…ин 25-да А. И. Лукья- …үүлэлгэ доро үнгэр- …энэй заседани шэнэ хэлсээнэй юрэнхы ха- …ам тухай Тогтоолые хэлсэлгэдэ зорюулаг- …гаа.

…ляалдаанай эхилхын …ездын секретариадай …ын орлогшо С. Б. … үгэ хэлэхэдээ, де- …аа оропон асуулта- …эжэлэд хэбэ. Депу- …улта хадаа хуули ёhо- … байгуулгын шухала …эсэл мүн, ороной гү- … социально -соёлой …тада шухала удха ша- …маршье асуудалаар … ямаршье тушаалта …андажа, харюу абаха …эжэ онсолон зааба. …онуудhаа үгэ хэлэл- … Денисов нээхэдээ, …hунгаhан 1467 офи- … табиhан бэшэг со- …шаба. Декабриин 20- …ын ендэр дээрэhээ де- … М. Адамовичой хэ- …ромжолhон үгэнүүдые … гутангяар угтаабди, … тушаа уголовно хэ- …хыень СССР-эй Вер- …дтэ зүбшөөл үгэхы- …тадуудта ханданабди …эн соонь хэлэгдэнэ. … нэрыень үлөөхэ ту- …ын тогтоолой урда …алан абтаhан байгаа- …, манай гүрэнэй «нэ- … үгэ буляалдаан бо- … үеын хардалга гүр- … хохидоhон хүнүүдтэ …ажа, Свердловскдо, … ба Магаданда хү- … бодхоолгодо мүн- …улгые депутадуудай …идхэхэ дурадхал оро- …лтор Э. Неизвестный эдэ хүшөөнүүд дээрэ хүдэлжэ байнхай.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин тушаал орхихоёо hанана гүт гэhэн асуултатайгаар депутат А. М. Оболенский Президентдэ хандаа, «СССР-эй Конституцида оруулхые танай дурадхаhан зahабаринууд тушаа манай социал-демократическа бүлэгэй хараа шугам танай үгэhэн харюуhаа дулдыдаха юм» гэжэ депутат нэмэбэ.

Россин Соведүүдэй байшанда Б. Н. Ельцинтэй депутадуудай уулзаhан тухай В. Н. Лазаренко мэдээсэнэ. Энэ уулзалга дээрэ нэгэ hанал оложо, хараа шугамуудаа сасуулжа шадаагүйбди гэжэ тэрэ hанаа зобонгёор мэдэрбэ. Хуулинуудай зүришэлдэдэг байhан иинь айхабтар ехэ хоро хүргэнэ гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Удаань **М. С. Горбачев** үгэ абаба. Казахстанай депутат Рахмадиевай асуудалда харюусаха hанаатайб гэжэ тэрэ хэлэбэ. Президент өөрынгөө хараа шугамые ехэ түргөөр хубилгана, гэжэ тэрэ hанана гээшэ ха. Нүхэр Рахмадиевта иимэ тобшолол хэхэ үндэhэ баримта үгы гэжэ hананаб. Өөрынгөө хараа шугам тухай эндэ хэлэхэгүйб, тэрэ мэдээжэ байха ёhотой. Тон ехэ юумэ мэдэдэг нүхэр Рахмадиевай Президентын хараа шугамые мэдэхэгүй байhаниинь гайхалтай гэбэ.

Союзай нэрэ тухай асуудал дахин зүбшэн хэлсэhэнэй хэрэггүй гэжэ hананаб. Союзай хэлсээнэй проект тушаа КПСС-эй ЦК-гай хараа шугамай зүбшэн хэлсэгдэhэн партиин Центральна Комитедэй Пленум дээрэ элидхэл хэхэдээ, эгээл шухала асуудалнуудай нэгэниинь гэжэ энээниие тодорхойлоо hэм. Союзай хэлсээнэй проект соо энэ нэрэ юундэ гэнтэ үгы байгааб, юундэ иимэ бэлээр хэгдэнэб гэhэн асуудал табигдаа hэн. Минии hанахада, энээн тушаа үндэhэ баримтануудые яhала харуулhан байнаб. Бидэ социалис шэлэлгын хэмжээгээр манай обществые манай Союзые, олон үндэhэ яhатанай гүрэниие гүнзэгыгөөр хубилгахын түлөө тэмсэнэ ха юмбибди.

Ниитын байгуулалтын үг унги тухай асуудал Конституци соо харуулагдаха бэзэ гэжэ хэлээ hэм. Союзай хэлсээн ямар зорилгонуудые шиидхэхэ ёhотойб гэжэ мүнөөдэр хөөрэлдэнэбди.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин ба ороной Президентын тушаалнуудые үлөөхэ асуудалда минии ямараар хандаhанhаамни заhабаринууд тухай удаадахи асуудалые зүбшэн хэлсэхэ үедэ социал-демокрадуудай хараа шугам тодорхойлогдохо юм гэжэ нүхэр Оболенский хэлэнэ. XXVIII съездын урда тээ олон hарын туршада үгэ буляалдаанай болоходо, өөрынгөө хараа шугамые тодорхойгоор харуулааб гэжэ hананаб, Та бүгэдэндэ мэдээжэ байха гэжэ этигэнэб, тиимэhээ тэрэниие дабтахагүйб. Эдэ тушаалнуудые суг ябуулха гээшэ зайлашагүй шухала гэhэн тобшолол хэгдээ hэн. Эдэ бүгэдые зүбөөр хэхэ гээшэ ондоо асуудал юм ааб даа. Бусад оронуудта hунгалтада илаhан политическэ партинуудай хүтэлбэрилэгшэд өөhэдынгөө партинуудые толгойлжо байдаг, тэдэнэй хэлэhэн үгэнь эдэ партинуудта шиидхэхы удха шанартай байдаг гээшэ.

Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ, гадна мүнөө засаг барижа байhан Испаниин Социалис хүдэлмэришэнэй партиин толгойлогшо Ф. Гонсалестэй хөөрэлдөө hэм. Господин Г. Кольтой нэгэнтэ бэшэ хөөрэлдөөб. Тэрэ баhал Таряашадай-демократическа партиин хүтэлбэрилэгшэ гээшэ ааб даа. Эндэ ямаршье шэнэ, ойлгогдоогүй юумэн үгы. Эдэ хоёр тушаалые зэргэ ябуулхада, арад зоной аша туhые элирхэйлхэдэнь Президентдэ hаад болоно гэhэн бодолые эрид буруушаанаб.

«Шэнэ Союзна хэлсээнэй юрэнхы хараа шугам ба тэрэниие баталха гурим тухай» Тогтоолой проектые баталхыень түрүүлэгшээр hуугша депутадуудта дурадхана. Богонеор зүбшэн хэлсэhэнэй, зарим ажаглалтануудые, лаблалтануудые хэhэнэй hүүлдэ съезд тогтоолой пунктнуудые баталжа эхилнэ.

Олонхиин дуугаар Тогтоол бухы дээрээ баталан абтаа. Гүрэнэй хүтэлбэриин гуримые нарижуулгатай дашарамдуулан, Конституцида оруулагдаха хубилалтанууд болон нэмэлтэнүүд тухай асуудалаар шиидхэбэринүүдые съезд баталжа эхилнэ. Түс темээр тогтоолой проектын hүүлшын вариант тухай редакционно комиссиин түрүүлэгшэ **В. Н. Кудрявцев** мэдээсэбэ. Верховно Соведэй эрхэ мэдэлые тэрэ шэнжэлээ. Верховно Совет гансашье премьер-министрые баталдаг, Кабинедэй гэшүүдэй кандидатурануудые зүбшөөдэг бэшэ, мүн заагдаhан тушаалта нюурнуудые сүлөөлэлгые хуулитаар баталдаг гэhэн нэмэлтэ оруулагдахаар дурадхагдана. Президентын ба Министрнүүдэй кабинедэй актнууд тушаа гүрэнэй засагай дээдын зургаануудай буруушаалта хэхэ хубида автономито байгуулгануудай эрхэнүүд үргэдхэгдөө. Хуулинуудые тайлбарилха эрхэ Верховно Соведэй Президиумдэ олгохогүй тухай зарим депутадуудай дурадхалнуудые редакционно комисси баhал зүбшөөhэн байгаа. СССР-эй Президентдэ хабаатай статьянууд тухай хэлэхэдээ, Президент гүрэнэй хүтэлбэриин зургаануудай системые толгойлхо, СССР-эй гүрэнэй засагай дэдын зургаануудтай тэдэнэй харилсаа холбоое хангаха уялгатай гэhэн дурадхалнууд дэмжэгдэв гэжэ комиссиин түрүүлэгшэ мэдээсэбэ. Аюулгүйе сахиха совет хадаа Президентын дэргэдэхи зүбшэлэлгын зургаан шэнгеэр тоологдохо ёhотой гэжэ комисси тоолоно. Вице-президент СССР-эй арадай депутат байха ёhогүй гэжэ мэдэрэгдээ. Федерациин Совет тухай асуудалые амяараа бүлэг болгохо дурадхал ороhон байгаа. Эндэ автономито республиканууд болон автономито байгуулгануудай эрхэнүүдые баhал үргэдхэхэ гэжэ хараалагдана.

Министрнүүдэй кабинедэй бүридэлдэ автономинуудай түлөөлэгшэдэй хабаадалга, тэрэнэй ажал ябуулгын программые баталалга ба Верховно Соведэй урда үе-үе болоод тоосолго, мүн тэрэшэлэн министерствэнүүдэй бүридэлые бүридхэлгэ гэhэн зүйлнүүдтэ Министрнүүдэй кабинет тухай бүлэг соо анхарал хандуулагдаhан байна. Өөhэдөө өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын нютагай зургаануудта, прокуратурада ба сүүдэй зургаануудта хабаатай заhабаринууд тодорхойгоор хаража үзэгдөө. Тобшолон хэлэбэл, гансашье гүйсэдкомууд бэшэ, мүн бусад зургаанууд нютагай Соведүүдэй гүйсэдхэхы ба захирхы зургаанууд байха аргатай гэhэн нэмэлтэ баталан абтаа hэн. СССР-эй ниислэлэй статус тухай дурадхалнууд шэнжэлэгдээ.

Дэлгэрэнгы мэдээсэл хээшье hаань, элидхэлшэдэ олон асуудалнууд табигдаhан байна.

Саашадаа Президиумдэ дамжуулагдаhан олон тоото бэшэгүүд соо дабтагдаhан депутадуудай гүйлтые бэелүүлэн, түрүүлэгшээр hуугша депутадуудай бүлэгые бүридхэлдэ абаба. Тиигэжэ ЭВМ-эй туhаламжаар списогүүд зохёогдоо. Верховно Соведтэ түрүүлэн бүридхэлдэ абтаhан «Союз» гэhэн бүлэг 561 депутадые нэгэдүүлнэ. Регионууд хоорондын депутадуудай бүлэгтэ 229 хүн, автономито байгуулгануудай бүлэгтэ 239 хүн тоологдоно. Мүнөөдэрэй байдалаар коммунистнуудай бүлэг эгээл олон — 730 депутадhаа бүридэнэ. Оройдоол 19 гэшүүдтэй социал-демокрадуудай бүлэг эгээл үсөөн тоотой юм. «Бүтэмжэтэй харилсаа холбооной түлөө» бүлэгтэ—153 депутат, байгаали хамгаалгын талаар депутадуудай бүлэгтэ—200, СССР-эй залуу депутадуудай бүлэгтэ — 125, сэрэгшэд-интернационалистнуудай бүлэгтэ 52 хүн тоологдоно. «Үнэн зүб байдал» гэhэн бүлэгтэ 40 депутат, эрдэм-техникын дэбжэлтэдэ туhалха бүлэгтэ 90 депутат тоологдоно.

Түс съезд дээрэ бүридхэлдэ абтаhан депутадуудай бүлэгүүдэй дунда 400 шахуу хүнтэй хүдэлмэришэдэй бүлэг, 431 хүнтэй депутадууд-аграрнигуудай бүлэг, 216 хүнтэй депутадууд-эхэнэрнүүдэй байгуулhан «Ажабайдал» гэhэн бүлэг бии. «Граждан обществын түлөө» гэhэн бүлэг 38 депутадые нэгэдүүлнэ.

Мүнөөдэр, декабриин 25-да, Совет Украиның байгуулагдаhаар 73 жэлэй ой гүйсэбэ гэжэ түрүүлэгшээр hуугшын соносхоходо, депутадууд эдэ үгэнүүдыень дэмжэжэ, альга ташалгаар угтаба.

Удаань В. Н. Кудрявцев асуудалнуудта харюусаhан байгаа.

Гүрэнэй хүтэлбэриин гуримые нарижуулгатай дашарамдуулан, СССР-эй Конституцида оруулагдаха хубилалтанууд болон нэмэлтэнүүд тухай документын проектын статья бүхэниие съезд зүбшэн хэлсэжэ эхилнэ. Бүхы нэмэлтэнүүд болон ажаглалтануудаар бэшэ, харин эгээл шухала асуудалнуудаар дуугаа үгэхэ шиидхэбэри абана.

Депутадуудай бүлэгүүдые бүридхэлдэ абалга үргэлжэлбэ, соёлой хүгжэлтын асуудалнуудай талаар бүлэгтэ орохые 112 мэдүүлгэ, харин научно-промышленна ба академическэ бүлэгтэ 87 депутат мэдүүлгэ хэhэн байгаа.

Үдэшын заседани дээрэ заhабаринуудые зүбшэн хэлсэлгэ үргэлжэлүүлэгдээ hэн. Зарим заhабаринуудаар шанга үгэ буляалдаан боложо, олон депутадууд хабаадаа.

Үгэ буляалдаанай үедэ М. С. Горбачев хэдэ дахин үгэ хэлээ hэн.

Үсэгэлдэр съезд хүдэлмэреэ үргэлжэлүүлээ.

(ТАСС).

Эдеэ хоол элбэгжүүлгэ—эгээл шухала зорилго

ЯАРАЛТАЙ ХЭМЖЭЭНҮҮД АБТАНА

…аа ниислэл хото — Улаан-Үдымнай магазинуудта hүү… …дэ эд бараанай улам хомор боложо байхада, улад …унда элдэб удхатай сошордомо үгэ хүүр таража ба… …гөөнэ. Тиин манай корреспондент Вл. Жигжитов Улаан… …орплодоовощторгын директор Т. Д. Чурукбаятай уул… … хэдэн асуудалаар хандаhан байна.

…ураз Джамалович, …дта промышленна эд …мордожо захалhаар …болобо гээшэ. Мү… худалдаа наймаанай …» овощ, үрэ жэмэс, …гү, али элбэгээр оруулха … хүжо бии гү?

… овощ, жэмэс, хар… …сад эд бараантай … аргагүй гээшэ. На… …ргаса хуряалгын үе…, али поли, планта… …ээ суглуулагдаhаар … байhан овощ, хар… … зон үбэлдөө хүсэд …худалдажа абаад ха… … даа. Гэбэшье би… …аа шэнэ ургаса хүн …ар худалдахын түлөө … хэмжээнүүдые ха… …елүүлээбди. Яар… … үнгэргэхын хажуу… …зуурын киоскнууд …идхэгдэжэ хүдэлгэ… … жэлдэ ургасашье …н байгаа. Шэнэ ур… …эжэ худалдаа най… …гэнөөр гаргахын ха… …ерэхэ жэлэй хабар, …ор хадагаламжада …набди. Тодорхойл… … склад, хранилищи… …аан болзороор 7 …нно хартаабха, 300 …орхооб, 200 тонно … тонно капуста, 420 …алагдаhан капуста, [illegible]

…арьбадхаха тухай бодомжолоо юм аабзат. hаядаа хаанаhаа, ямар продуктнууд асарагдахаар хүлеэгдэнэб?

— Бүхыдөө хадагалагдаhамнай сүм хүрэхэ гэхын аргагүй ааб даа. Бидэ хүн зонhоо гадна үхибүүдэй эмхи зургаануудые хангадаг гээшэбди. Тиимэhээ овощ, хартаабха, үрэ жэмэс ехэ хэрэгтэй болодог. Витаминаар элбэг, шэмэ, шанартай олон зүйлэй огородой эдеэ, үрэ жэмэс магазин бүхэндэ элбэгээр худалдалгые хангахын тула Дунда Азиин республиканууднаа олон зүйлэй овощ, үрэ жэмэс худалдажа абанабди. Түсхайлбал, мүнөө овощ, үрэ жэмэс нэмэжэ бэлэдхэхээр аппарадаймнай 14 хүдэлмэрилэгшэ ондоо республика, область ошонхой. Киргизэй ССР-тэ хоёр, Ставрополиин, Краснодарай хизаарта хоёр-хоёр, Ростовой областьдо, Молдово республикада 2—2, Узбегэй ССР-тэ дүрбэн хүн ошонхой. Овощ, үрэ жэмэс худалдажа абаад, каашань тэдэнэр эльгээжэ захалаа. Гадна арендна харилсаагаар ажалладаг магазинай табан хүдэлмэрилэгшэ огородой эдеэ худалдажа бэлэдхэхээр Дунда Азиин республика гаранхай.

hүүлэй мэдээгээр, Узбегэй [illegible]

ябана. Үлдэгшыень энэ жэлэй декабриин хорин болотор эльгээхээр найдуулна. Самаркандска областиин «Булунгур» агрокомбинадтай хэлсээ баталжа, 120 тонно мангир абаха болообди. Жэлэй дүүрэтэр вагондо ашажа эльгээхээр хэлэнэ. Ростовско областьhоо табан вагон яблока ерэжэ ябана. Шэнэ жэл болотор Ростовско областьhоо 200 тонно мангир, 300 тонно капуста, Молдавиин ССР-hээ 100 тонно яблока асарагдаха гээд хүлеэнэбди.

Энэ hарада Грузиhээ 600 тонно яблока асарагдаа. Гадна январь hарада 1000 тонно яблока худалдажа абахаар хэлсээ баталаабди. Улаан-Үдэ городой арендна харилсаагаар ажалладаг магазинууд консервэлэгдэhэн продукци худалдажа абахаар хэлсээ баталаа. Декабриин hүүл болотор энэ продукцинь асарагдаха юм.

— Ерэхэ жэлэй зорилго тухайгаа тобшо тэдыгээр хөөрэжэ үгыт!

— Январь hараhаа түлөөлэгшэднай 1991 оной ургасаhаа овощ, үрэ жэмэс худалдажа абаад бэлэдхэхээр хэлсээ баталхаяа Дунда Азиин республика ошохонь. Бидэ хэлсээ баталхадаа энэ жэлэйнгээ байдалые хараада абахабди, тобшолол хэхэбди. Юрэдөө, жэл бүхэн адли байнагүй. Хэрбээ нёдондо мангир манайда элбэг байhан hаа, мүнөө жэл хомор байба. Юундэ? Өөhэдөөшье гайхалсанабди. Энэ жэл… [illegible]

амяарлахадамнай туhагүй, үноохил үжөөхэ үбшэниинь дэлгэрнэл даа. Тиимэhээ шэнэ ургасын гаратар илангаяа үхибүүдэй эмхи зургаануудые хангахаар республикынгаа, мүн Шэтын областиин, Алтайн хизаарай айл зонhоо хартаабха худалдажа абаад, асархаар шиидэбди. Гадна хүршэ Монголой Арадай Республикаhаа хартаабха асарагдажа болохо.

Хэлсээтэ үнэ сэнгэй тогтоогдохоhоо хойшо огородой эдеэ үйлэдбэрилэгшэдтэ олзотой болоhон байха. Хэрбээ урдандаа овощой үнэ сэн саг болзороороо хубилгагдадаггүй, нэгэл янзаар тогтоогдонхой байдаг hаа, мүнөө хубилжа байхаар зохёогдонхой. Жэшээлбэл, эртын овощ хэзээдэшье үнэ сэнтэй, ургуулагшадта бариишатай даа. Тиихэдэ намартаа зарим зүйлэй овощой хоморжожо захалхада, сэнгынь баhал дээшэлнэ. Тиимэhээ продукциин шанарта анхарха саг тулаа. Илангаяа республикымнай ажахынуудта урдынхидал ургуулhыемнай тушаажа абагты гээд hууха үе үнгэрөө гэжэ hануулалтай. Республика доторнай овощой, хартаабхын шанарые, илангаяа нитратна бодосойнь хэмжээ тодорхойлхо албан мүнөө хүрэтэрөө үгы байhаар. Ойрын сагта иимэ албаниие байгуулхаар болоо.

Мүнөө манай склад, хранилищинуудтахи овощ, хартаабха илгаха хүнүүд городой предприяти, эмхинүүдhээ эльгээгдэнэ. Даб дээрэ магазинуудһай хартаабхаар таhалгаряагүй хангагдана.

— Горплодоовощторгын базада мүнөө ямар зүйлэй овощ бии гээшэб?

— Ассортиментынгээ ёhоор олон зүйлэй овощ бии байха. Хартаабха, капуста, дабhалагдаhан үгэрсэ, чеснок, яблока, айва, грейпфрут, шодок, [illegible]

РЕСПУБЛИКЫМНАЙ ажалай үдэр

ЭРТЫН ҮГЭРСЭ АБАХААР

Хэдэн жэлэй саана эртын овощ ургуулдаг болохо зорилготойгоор «Скотимпортын» Хэрэнэй конторын хүтэлбэрилэгшэд теплицэ барюулжа эхилhэн юм. Теэд тэрэнь хүсэндөө хүргэгдөөгүй үлэшоод, шэл сонхонь бутаржа, орхигдошоhон барилгын «дурасхаалай хүшөө» болошонхой, ошоhон, ерэhэн зоной нюдэндэ харшаар харагдагша бэлэй.

Энэ жэлэй намаршаг тээ түс теплицын дэргэдэ гэнтэ хүлгөөтэй боложо, хүнүүдэй hахы-hалаг хүдэлхэнь харагдадаг болоод, орхигдошоhон барилга «амидыржа» эхилээ hэн. Эндэхи организациин гурбан хүдэлмэришэн — Павел Каминский, Владимир Лазарев, Сергей Дырбеев гэгшэд энэ теплицэ арендэдэ абажа, барилгыень хүсэндэнь хүргөөд, огородой эдеэ ургуулдаг болохо гэжэ шиидээ юм.

Тэдэнэр богонихон болзор соо ехэ юумэ хэжэ шадаа. Теплицэеэ хуу шэнээр шэллээ, нүхэ hүбыень бүтүүлээ. Доронь хара шорой, шэбхэ ехээр адхаа, дулаа оруулха түмэр соргонуудые доогуурнь табяа, түмэр пеэшэн тодхоо. Барилгын хэрэгсэлнүүдые, шэбхэ, шорой зөөхэ хэрэгтэй автомашина «Скотимпортынгоо» конторохоо арендээр абаа.

Мүнөө дулаасуулагдадаг теплицэ соонь мангир ногооржо, үгэрсын эшэнүүд бултайжа захалаа. Иигээд дан ехэ хүйтэн болошоогүй hаань, теплицэеэ үшөө hайса дулаасуулжа, арендаторнууд март-апрель соо түрүүшынгээ ургаса абажа, хүн зондо худалдаха hанаатай.

Г. МОНКЕТОВ.

Түнхэнэй район.

Совет Социалис Респу…

Союзай Арадай деп…

съездын Тогтоол

ШЭНЭ СОЮЗНА ХЭЛСЭЭНЭЙ ЮРЭНХЫ ХАРАА БОДОЛ БА ТЭРЭНИИЕ БАТАЛХА ГУРИМ ТУХАЙ

1. Арадуудай хоорондо хэдэн зуун жэлнүүдтэ тогтоогдоhон түүхэтэ холбоо барисааhаа үндэhэлэн, ороной бүрин бүтэн байлгые ба Совет Социалис Республикануудай Союз гэhэн нэрыень үлөөхэ, манай олон үндэhэ яhатанай гүрэниие бүрин эрхэтэ республикануудай hайн дуранай адли тэгшэ Союз — демократическа федеративна гүрэн болгон хубилгаха ябадалые СССР-эй Арадай депутадуудай съезд hайшаана.

Арадуудай элирхэйлhэн дура зоригто, гүрэнэй бүрин эрхэтэ байлга тухай республиканууд болон автономинуудай декларацинууд соо найруулагдаhан гол ёhонуудта үндэhэлhэн шэнэдхэгдэhэн Союз хангаха уялгатай гэбэл: ямаршье үндэhэ яhанай байhанhаань, ажаhуудаг газарhаань дулдыдангүй, ороной бүхы эрхэтэдэй адли тэгшэ эрхэ; хэдышье тоотой байгаа hаань, арадуудай адли тэгшэ эрхэ, өөhэдынгөө байдалые өөhэдөө тодорхойлхо, демократиин үндэhөөр сүлөөтэйгөөр хүгжэхэ тэдэнэй таhаршагүй эрхэ, Федерациин байгууламжануудай газар дайдын бүрин бүтэн байлга; үсөөн тоотой арад үндэhэтэй эрхэнүүдые лаб хангалга: эб найрамдалай ба уласхоорондын аюулгүй байдалай лаб найдамжа болохо Союзай хараа шугамые, нэрэ хүндые бэхижүүлгэ.

2. Федерациин байгууламжануудай — республиканууд болон автономито байгуултануудай дээдын тушаалта нюурнуудhаа, СССР-эй Президентhээ, СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ ба СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй Түрүүлэгшэhээ бүридэhэн бэлэдхэлэй комитет шэнэ Союзна хэлсээнэй проект дээрэхи саашанхи хүдэлмэриие эмхидхэхэ, тэрэниие баталха гурим тодорхойлхо уялгатай гэжэ тоолохо. Проектын текстые зохёоходоо съездэдэ дурадхагдаhан юрэнхы хараа бодолые, мүн тэрэшэлэн Федерациин байгууламжануудай хараа бодолые, үндэhэ болгохо, СССР-эй арадай депутадуудай болон олочиитын хэлэhэн дурадхалнууд ба ажаглалтануудые хараада абаха.

1991 оной январьда хүдэлжэ эхилхыень бэлэдхэлэй комитедтэ дурадхаха.

3. Шэнэ Союзна хэлсээнэй баталагдатар үлэhэн сагта гүрэнэй зургаануудай гэмгүй hайн хүдэлмэри хангаха талаар хэмжээнүүдые республикануудай гүрэнэй засагай дээдын зургаануудтай хамта хойшолуулангүй тодорхойлхыень СССР-эй Верховно Соведтэ ба СССР-эй Президентдэ даалгаха.

Союзай болон Федерациин байгууламжанууд, Союзай болон Федерациин амяараа республика бүхэнэй хоорондохи этигэмжэ түлөөлэлгэнүүдые амяарлаха асуудалаар даб дээрэ нэгэн hанал олохо.

Шэнэ Союзна хэлсээндэ гар табиха болотор гүрэнэй бүхы зургаанууд СССР-эй хүсэндөө байгаа Конституциие ба союзна хуулинуудые сахиха, Федерациин байгууламжануудай бүрин эрхые ба хуулита аша туhые хаhалан шиидхэбэринүүдые баталан абахагүй гээшэ нэгэн hаналда оролгын гол эрхэ нүхэсэл гэжэ съезд онсолон зааба.

4. Шэнэ Союзна хэлсээ баталалга хадаа орон соохи байдалые гуримшуулха, обществые нэгэдүүлхэ шухала эрхэ нүхэсэл гэжэ тоолохо зуураа, Союзна хэлсээ бэлдэжэ баталхые уряалжа, СССР-эй Арадай депутадуудай съезд Федерациин байгууламжануудай гүрэнэй засагай түлөөлэлгэтэ зургаануудта хандана.

Түүхын энэ шатада бүхы эрхэтэд, политическэ партинууд, ниитын хүдэлөөнүүд ехэ эдэбхи үүсхэл гаргаха, ороной хуби заяанай, манай арадуудай ерээдүйн түлөө эрхэтэн ёhоной харюусалгаяа мэдэрхэ бээз гэжэ найдажа байhанаа съезд элирхэйлнэ.

СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.

1990 оной декабриин 25.

Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ

Эрдэм-шэнжэлэлгын хүдэлмэридэ габьяатай байhанайнгаа түлөө Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1990 оной декабриин 13-най Указаар КПСС-эй Буряадай рескомой политическэ эрдэмэй университедэй ректор **Антонов Владимир Иосифович** **«Буряадай ССР-эй эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ.

* * *

Соёлой талаар габьяатай байhанайнгаа, олон жэлэй туршада оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнгаа түлөө Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1990 оной декабриин 13-най Указаар **«Буряадай ССР-эй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ гэбэл:

Дружинин Петр Николаевич «Сибирские узоры» ансамблиин концертмейстер,

Пункова Ксанна Васильевна —Хүүгэдэй республиканска библиотекын таhагые даагша,

Семёнова Людмила Николаевна — Баунтын районой Баунтын районно Соёлой байшангай директор,

Харламов Геннадий Иванович — Захааминай районой Захааминай искусствын hургуулиин директор.

* * *

Физическэ культура болон спортын талаар габьяатай байhанайнгаа түлөө Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй 1990 оной декабриин 13-най Указаар **«Буряадай ССР-эй физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ гэбэл:

Банзаракцаев Сергей Дылыкович — Республиканска хүүгэдэй спортивна hургуулиин ахалагша тренер-багша,

Замбалов Сергей Жалсанович — Профсоюзуудай бүхэсоюзна физкультурно-спортивна hайн дуранай бүлгэмэй Буряадай областной спортивна клубай инструктор,

Разницын Сергей Павлович —«Трудовые резервы» гэжэ Бүхэсоюзна спортивна hайн дуранай бүлгэмэй Олимпийскэ бэлэдхэлэй түбэй тренер.

* * *

Республикын ажахын, партийна болон совет органуудта олон жэлэй туршада аша үрэтэйгөөр ажаллаhанайнь түлөө Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй хэрэгүүдые эрхилэгшэ Александр Степанович **Берещиновые** Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1990 оной декабриин 13-най Указаар Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

* * *

Ажахын, партийна болон совет органуудта олон жэлэй туршада оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө арадай депутадуудай Тарбагатайн районно Соведэй гүйсэдхэхэ комитедэй түрүүлэгшэ Николай Александрович **Шишмаревые** Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1990 оной декабриин 13-най Указаар Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

Ивалгын совхоз-техникумэй үнинэй хонишон Лхамажаб Пурбуевич Гунтупов, Цырен Жаповна hамгантаяа Хулhанай хойто бэе гэжэ газарта үбэлжэнэ. Эб эетэй энэ бүлэ арбан жэлэй хугасаа соо зуун эхэ хониноhоо 100 хурьга абажа бүрин бүтэн түлжүүлжэ, вназынхигаа түрүү хонишодой тоодо бэлэн сронхой юм. Байгша ондо эдэ нүхэдэй хонин бүриhөө хурьга абажа түлжүүлжэ шадаа. Дүй дүршэлтэй хонишод ябажа байгаа үбэлжэлгэ амжалтатай, абаhан уялгануудаа болодо дээрэнь бэелүүлхэ зоригтонхой.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Л. П. Гунтупов отара.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

...ндэр ургаса—үдэр бүхэнэй оролдолгоһоо

САГАЙ ЭРИЛТЫЕ ХАРААДА АБАЖА...

Газарай үрэжэл һайжаруулжа, тогтууритай баян ургаса хуряажа абаха тэмсэл Зэдын районой ажахынуудта үргэлжэнэ. Тус районой АПО-гой түрүүлэгшэ Ю. Фомин байгша оной тарянашадай хэһэн ажалай дүнгүүдые согсолжо, дэлгэрэнгы шэнжэлэл эндэ хэбэ.

Ороной социально-экономическа хүгжэлтын дүнгүүд манай ажабайдалда хүндэ хүшэр үе сагай саашадаа үшөөл үргэлжэлхэ байһыень гэршэлнэ гээшэ. Мүнөө үйлэдбэриин хэмжээн доошолжо үргэлжэлһөөр. Мүн ашаг олзонь эрид хороно.

Иимэ эрхэ байдалда байгша ондо хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилхэ, зарим эдеэ хоолой зүйлнүүдые умсын ажахытай айлнуудһаа худалдажа абаха хэмжээн үнгэрһэн жэлэйхиһээ доошолоо. Дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо мүнөө үедэ байдалаа һайжаруулжа, ерэхэ жэлдэ хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилжэ худалдалгаяа эрид дээшэлүүлхын тула мүнөөнһөө зохихо хэмжээнүүдые абаха, һайнаар ажаллаха зэргэтэйбди.

Энэ зорилгоор манай Зэдын районой хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд ерэхэ 1991 ондо 40 мянган гектарһаа бага бэшэ полидо орооһото ургамалнуудые тарижа, гектарай дундаа зэргээр 15 центнер ургаса хуряаха ёһотой. Гүрэндөө 77 мянган центнерһээ бага бэшэ орооһо худалдаха хараатайбди. Районой хүн зониие хартаабха, овощоор гүйсэд хангахын тула огородой эдеэ үйлэдбэрилгэдэ эээн ёһоной анхарал хандуулха болонобди. Мүн манай Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо хэлсээ баталжа, овощ ургуулһан КНР-эй тарянашадай дүй дүршэлые халан абаха шухала.

Ургаса дээшэлүүлхын тула газарай хүрьһэнэй үрэжэлые һайжаруулха хэрэгтэй. Энэ зорилгоор ерэхэ жэлэй тарилгын эхилтэр 3 мянган тонно минеральна, 300 мянган тонно органическа утэгжүүлгэ поли дээрэ зөөжэ гаргаха болонобди. Ажахынуудай, мүн уһалууриин системын управлениин мэргэжэлтэд байгаалиин сагай уларилай ямаршье байгаа һаань, тогтууритай үндэр ургаса абадаг болохо тухайгаа һайса бодомжолхо ёһотой ааб даа. Ерэхэ жэл үндэр ургаса абахын тула 1940 гектар хахалагдадаг поли, 5900 гектар сабшалан, бэлшээри уһалхабди. Сабшалан дээрэ культуртехническэ хүдэлмэри горитой хэмжээгээр ябуулха зорилго хараалагдаа.

Мүнөө үеын эрхэ байдалда колхоз, совхозууд, кооперативууд, тарянашадай ажахынууд, арендаторнууд, эрхэтэдэй умсын болон предприятинуудай хамһабариин ажахынууд хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилхэ талаар горитой амжалта түйлана. Жэшээлбэл, Ториин адуу моридой завод орооһо таряа үйлэдбэрилхэ энэ табан жэлэйнгээ түсэбые 115 процент, Оөрой совхоз —105, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз —102, Борьёогой совхоз —100 процент дүүргэбэд. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз гүрэндэ овощ худалдаха табан жэлэйнгээ түсэбые 122 процентдэ хүргэһэн байна. Гүрэндэ хартаабха худалдаха табан жэлэйнгээ түсэбые «Мир» колхоз, Борьёогой, «Октябрьский», «Заречный», Боосын, Оөрой совхозууд амжалтатайгаар дүүргэбэ. Арбан нэгэдэхи табан жэлэйхитэй сасуулхада, арбан хоёрдохи табан жэлэй туршада район хартаабха 70 процент, овощ 35 процент гүрэндэ ехээр худалдаба.

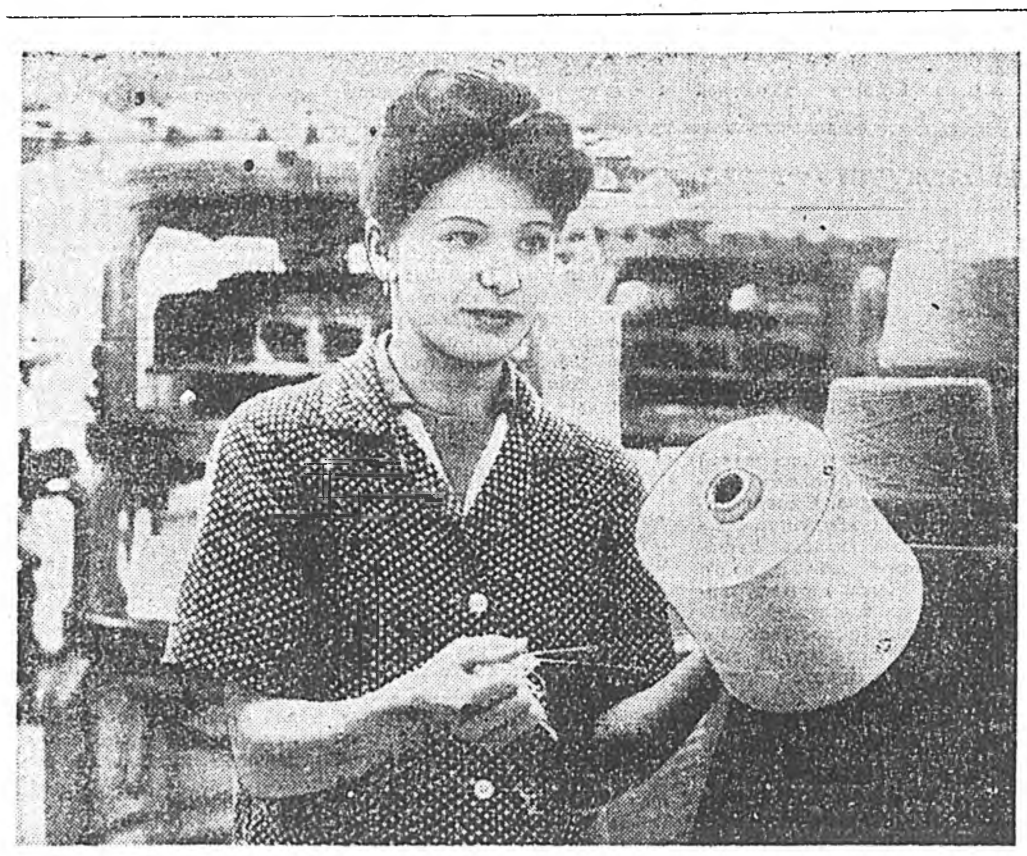
Байгша ондо районой арендынэ коллективүүдтэ 55573 гектар хахалагдадаг газар гэхэ гү, али тарилгын бүхы газарай 53,4 процентнь даалгагдаһан байгаа. Ленинэй, Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ, «Коммунизм», «Мир» колхозууд, «Октябрьский» болон Ториин совхозууд хахалагдадаг бүхы газараа арендаторнуудта үгөө юм. Эдэ ажахынуудай арендаторнууд яһала баян ургаса хуряагаа. Жэшээлхэдэ, «Мир» колхозой Валерий Бизьяевич Батуевай хүтэлбэрилдэг арендынэ бригадада 903 гектар газар даалгагдаа юм. Бригада 11 020 центнер орооһо үйлэдбэрилхэ түсэбөө 12 508 центнертэ хүргэбэ. Хамта дээрээ 122 284 түхэригэй продукци үйлэдбэрилэгдөө гэхэ гү, али хэлсээнһээ гадуур 24071 түхэригэй продукци бэлэдхэгдээ. Энэ бригадын гэшүүн бүхэнэй дунда зэргээр 3052 түхэригэй сэбэр олзо абтаһан байна. Мүн «Октябрьский» совхозой В. Л. Измайловай, В. А. Лазаревай арендынэ бригаданууд һайнаар хүдэлжэ гараа. Арендынэ харилсаагаар ажаллажа ургамал ургуулдаг эрхим бригаданууд үшөөшье олон. Тэдэнэй жэшээгээр тарянашадай ажахынуудые эмхидхэхэдэ болохо ха.

Арендын, ажахын тоосооной коллективүүдэй олоор эмхидхэгдэжэ байһан мүнөө үедэ тарянашадые экономикын харилсаанай шэнэ гуримда һургаха тухай асуудал онсо шухала болоод байна гээшэ. Район дотор механизаторнуудай биишье һаа, зарим ажахынуудта олоор дуталдана. Жэшээнь, Октябриин 60 жэлэй ойн нэрэмжэтэ колхоздо механизаторнууд дуталдана. Районой бүхы механизаторнуудай 51 процентнь I—II классай мэргэжэлтэй юм. 1989-90 ондо механизаторнуудые һургаха, мэргэжэлыень дээшэлүүлхэ түсэб дүүргэбэгүй. Олон ажахынуудта иимэ һуралсалай хэшээлнүүд таһалдажа, ёһын тэдысэ үнгэргэгдэнэ. Механизаторнуудые һурган бэлдэхэ, мэргэжэлыень дээшэлүүлхэ программань мүнөө үеын эрилтэдэ харюусанагүй. Илангаяа «Коммунизм», Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ колхозуудта, Оёорой, Боосын, «Заречный» совхозуудта механизаторнуудай һуралсал дутагдалтай. Энэ шухала һуралсалда тусгаар байра үгтэнэгүй, харуулан ойлгуулха хэрэгсэлнүүд дуталдана, хэшээлнүүдынь ходо таһалдажа, багшанарай бэлдэхэл бирагүй байна. Тиимэһээ шэнэ техникэ, технологи, түрүү дүй дүршэл шудалалгада анхарал багаар хандуулагдана. Ажахы бүхэнэй хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд нэн түрүүн арендаторнуудые, тарянашадай ажахы байгуулха дуратай хүнүүдые механизаторнуудай мэргэжэлдэ һургаха, мүн экономико, ажахын тоосооной, арендынэ харилсаанай гурим үргэнөөр шудалуулха курсануудые эдэ үдэрнүүдтэ эмхидхэхэ болоод байнабди.

Хүдөө ажахын бүхы хүдэлмэриие, илангаяа тарилга, ургаса хуряалгаяа богони болзорто шанартайгаар ябуулхын тула олон ондоо техникэ хэрэгтэй. Манай райондо машина, техникэ, илангаяа Т-25, МТЗ-80, МТЗ-82 түхэлэй тракторнууд, түхеэрэлгэнүүд, зэр зэмсэгүүд олоор дуталдадаг. Энээнһээ улэмжалан, тарилгын, хуряалгын хүдэлмэри ходо унжагайруулагдадаг, ургасамнай тээлтэ хоролтодо ороно. Мүнөө район соо бии байһан элдэб түхэлэй 851 трактор, оньһон машина орооһо, таряанай болон бусад ургамал хуряаха комбайнуудта, ашаанай 442 автомобильнуудта нилээд ехэ хэмжээнэй ажал хүртэнэ. Газар таряалан эрхилжэ, адууһа, мал үсхэбэрилдэг манай райондо бии байһан машина, техникэ үсөөн гээшэ ааб даа. Зэргэсүүлээд үзыт даа. Орооһото ургамалай комбайн бүхэндэ дунда зэргээр 157 гектарай тарилга хүртэдэг юм. Зарим ажахынуудта 180—210 гектар болодог. Энэмнай нилээд ехэ гээшэ. Таряагаа амяарлан хуряахадамнай, энэ хэмжээнэйнь хоёр дахин ехэ болодог. Машина, техникэ үсөөн байхадаа түргэн эбдэрдэг, ашаглагдаха болзорыншье бага байна. Мүнөө техникэ заһабарилжа бэлдэхэдээ колхоз, совхозууд хэрэглэмжэһээ гаргагдаһан хуушан техникын частьнуудые хэрэглэхэ баатай болоно. Илангаяа дэлгүүрэй экономикодо ороходомнай техникэ болон запас частьнуудай үнэ сэн горитойгоор дээшэлхэнь гээшэ. Тиимэһээ мүнөө бии байгаа техникээ нарин нягтаар харууһалха, машинын байрануудта суглуулжа һайнаар заһабарилха гээшэ тарянашадай нангин уялга мүн. Мүнөө үедэ Борьёогой, Боосын совхозууд, «Коммунизм», «Мир» колхозууд техникээ машинын байрануудта һайнаар заһабарилжа, харууһалжа байна. Гэбэшье районой ажахынуудта тракторнуудые, мүн бусад техникэ һайнаар заһабарилха оньһон түхеэрэлгэнүүд абтанагүй. Мастерскойнуудынь һүүлэй үеын шэнэ технологиин эрилтэдэ хүрэхөөр түхеэрэлгэнүүдээр хангагданагүй. Техническэ хангалга хэхэ уялгатай Гүрэнэй-кооперативна предприяти (хүтэлбэрилэгшэнь С. С. Баженов) ажахынуудай хүдөө ажахын техникэ заһабарилха, хангахадаа шэнэ түрүү арга дүршэлнүүдые нэбтэрүүлхэдэнь туһаламжа хүргэнэгүй. Мүнөө манай ажахынуудта 100 мянга гаран түхэригэй үнэ сэнтэй элдэб түхеэрэлгэнүүд тодхогдожо, хэрэглэгдэнгүй хэбтэхэ юм. Оёорой совхоздо, XX партсъездын нэрэмжэтэ колхоздо машина, техникэ угааха сэнтэй ванна тодхогдожо хэрэглэгдэнэгүй, жэбэржэ байһаар.

Ерэхэ жэлэй ургаса үрэһэнэй шанарһаа сэхэ дулдыдаха байна. Энээниие һайнаар ойлгодог ажахынуудай тарянашад ургаса хуряалгын дүүрэхэтэй хамта үрэһэнэй орооһо сэбэрлэжэ, хадагалжа захалһан юм. Мүнөө район дотор 103 000 центнер гэхэ гү, али хэрэглэгдэхэ үрэһэнэй 65 процентнь хадагалагдаад байна. Ленинэй нэрэмжэтэ, XX партсъездын нэрэмжэтэ колхозууд, Зэлтэрын, Оёорой совхозууд хэрэгтэй бүхы үрэһөө хадагалжа абаа. Эхэнхи үрэһөө тарилгын шанарта хүргөө юм. Зүгөөр Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ колхоздо, Алцагай совхоздо нэгэшье центнер үрэһэнэй орооһон хадагалагдаагүй байна. Мүн «Октябрьский», Гармаевай нэрэмжэтэ совхозуудта, «Мир» колхоздо хэрэгтэй бүхы үрэһэнэй 35—37 процентнь лэ бэлэдхэгдээд байна. Иимэ байдалтай эбсэжэ болохогүй, яаралтай хэмжээ абаха хэрэгтэй. Юрэдөө, сагай эрилтые хараада абажа ажаллаагүй һаа, хүндэхэн бэрхэшээлдэ ороходоор байха юм.

Ю. ФОМИН,
Зэдын агропромышленна нэгэдэлэй правлениин түрүүлэгшэ.

Улаан-Үдын гадар трикотаж хубсаһанай фабрикада нэгэ халаанда табан тонно гадар трикотаж утаһан хэрэглэгдэнэ. Халаанай мастер Елена Валерьевна Каратуева предприяти соо дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ түрүүлнэ. Тэрэ Благовещенскэ технологическа институт дүүргэһэн намтартай. Ажалай ветеран Галина Прокопьевна Новосёлова онсо шалгаржа хүдэлдэг заншалтай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 4-дэхи разрядай нэхэгшэ Г. П. Новосёлова.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Бүгэдэ буряадуудай түлөөлэгшэдэй хуралдаае угтуула

МОРИН ЭРДЭНИИН СОЛО

(Түгэсхэл. Эхининь декабрин 26-най номерто).

«Эрын һан хээрэ,
Агтын һян харгыда»

— гэжэ буряад зон хэлэхэдээ: эрэ (Баатар) хүнэй үхэл хүдөөдэ — эхэ ороноо хамгаалжа унадаг юм гэһэн удхатай. Тэрээнтэй хамта баатар хүлэгэйньшье үхэл баһал харгыда гэдэг юм.

Буряад залуу баатар хүбүүнэй үхэл тухай үйдхартайшье һайханшье ба омогорхон, нёлбоһоо дуһаангүй шагнахаар бэшэ ехэ урданай иимэ дуун бии:

СЭРЭГШЭНЭЙ ЗАХЯА
(Гэрээд үгэ)

Хүхэ түмэр һаадагни
Хүбшын зэмсэг болбол
гээрэй,
Хөөрхэй бага бэемни
Хүнэй газарта хэбтэбэ лэ
гээрэй.
Хара түмэр һаадагни
Хадын зэмсэг болобо лэ
гээрэй,
Хайратайхан бэемни
Хари дайсанда дарагдабала
гээрэй.
Алаг эрээн нюдэмни
Нёлбоһотоёо хэбтэбэ лэ
гээрэй,
Алда хара гээзэгэмни
Гүрэлгэтэеэ хэбтэбэ лэ
гээрэй.
Абадамни хүүнээрэй,
Арбан табан шархатай лэ
гээрэй,
Эжыдэмни хүүнээрэй
Эльгэ бөөрэмни шалзарба
лэ гээрэй.

(О. Позднеев «Образцы народной литературы монгольских племен» 1880 он. Санкт-Петербург).

Энэ һайхан дуунай үгэнүүдые тайлбарилжа үзээбди.

Айдар залуухан баатар буряад хүбүүнэй эсэгэ ороноо хамгаалжа, муухай хорото дайсанай буряад нютагтань добтолон ороходонь — өөрынгөө түрэл нютагһаа холо, хари (дайсанай) газар хүрэтэр тэрээниие үлдөөд, хүдөө хүнэй газарта, олон хажуудахи нүхэдөө алдаад (алуулаад), гансаарханаа, олон хүшэр шархаһаа үхэжэ хэбтэхэдэнь, хажуудань гансал хөөрхэн (баһал залуухан) хүлэг баатар монгол морихониинь толгойгоо ганхуулаад, баатар нүхэрэйнгөө толгойень үндэжэ, туһалха һанаатай хажуудань зогсоо гэлэй.

Бэшэ хүндэ захяагаа хэлэхэ гэхэдэнь, хэншье үгы, ганса этигэхэ, найдаха, орон нютагаа бусажа шадаха аад, хэлэжэ шадахагүй — гансал үйдхартайгаар инсагаалан ХҮҮНЭХЭ хүлэг хайратай мориндоо һүүлшынгээ гэрээд үгэнүүдые хэлээ ёнотой: «Омогорхон, һайхашаан нэгэ наһандаа хадагалжа, абажа, хэрэглэжэ ябаһан, өөрэмни хайратайхан, үнтэи, сэнтэй, һайхан хүхэ түмэр һаадагым абаха, хэрэглэхэ хүн үгы — гансал хүхэ хүбшэ ба хада (мориндоошье зэмсэгээ тохожо, нютагаа эльгээхэ шадалгүй хэбтээ гэлсэе). Зомни (буряад арадни) дуулажа, мэдэжэ, энэ зэмсэгымни бэдэрээд оложо, хүбшэ хадын зэмсэг болгожо, жэбэрээжэ хосороонгүй, хари хүнэй хүнэһэн болгонгүй, хэрэглэжэ абыт! Тиигээд эхэ орсноо аршалыт!» — гэһэн захяа гэжэ ойлгогдоно.

«Хөөрхэй бага бэемни
Хүнэй газарта хэбтэбэ лэ гээрэй»,— гэһэн захяань иимэшье удхатай байжа болоо: энэ залуухан хүбүүнһээ аха заха эрэшүүлынь үни удаанай, хүшэр дайнда хосорон унаад, тэрэл залуухан (баатар бээ хүсэд бэежээдүй) хүбүүдэй эхэ нютагаа аршалха ээлжээн тудажа, буряад орондомнай добтолон ороһон дайсаниие — өөрынь (дайсанай) холо дайда хүрэтэр намнан сохёод, хүнэй холын хүдсэ газарта олон шархаһаа хосорон унаха баатай болоо, тиигээшье һаань, хажуудань гансашье амиды дайсан үлөөгүй, тиимэһээ зэмсэгынь буляажа, ээмдэн абаха дайсан үгы, бултаараа хуу хосорсоо (алуулаа). Залуухан буряад хүбүүн зэмсэгээ абаржа шадаһандаа омогорхон, ерээдүй, магад үшөө түрөөдүйшье нютагайнгаа баатар хүбүүдтэ зэмсэгээ залаа гэлэй.

«Хэдышье баатар байбал, гэнэн залуудаал хари дайсанда дарагдабаб. Энээхэн эдир залуу баатар бэемни үшөөл эсэгэ, эхэ орондомни хэрэгтэйл байха һэн»— гэжэ халаглан хэлэһэн үгэнүүдшье байжа болоо.

«Хүнэй газарта хэбтэбэб»— гэһэн үгэнүүдынь «эсэгэ эхэ оромнай хариин дайсанһаа сэбэрлэгдэбэ» гэжэ буряад зондо дуулгаһан захяашье гэлэй.

«Алаг эрээн нюдэмни
Нёлбоһотоёо хэбтэбэ лэ гээрэй»,— гэһэн захяань иигэжэ ойлгогдоно: «Эсэгэ, эхэ буряад оромни баатар хүбүүдээ алуулаад, үншэн хэнзэ үлэбэ» гэжэ энхэрэн хайрлахадаа, нюдэдынь эжэлүүдгүй уһатаа ёһотой, харин эрэл хүнэй гуримаар гансашье нёлбоһо дуһаангүй, «дүүрэн нёлбоһотой нюдэтэеэ хэбтэбэб» гэхэдээ: «Буряад оромни ягаашье һаа хариин дайсанһаа сэбэрлэгдээ, саашадаа буряад зомнай энхэ амгалан жаргаха, үдэжэ олон болохо, баатар хүбүүдшье дахяад түрэхэ»— гэһэн найдалай тэмдэг гэжэ тоолоё.

«Алда (метр) хара гээзэгээ хариин бузар дайсанда эшхэбтэрээр отолуулан абхуулаагүйб, тэрэмни гүрэлгэтэеэ намтай хэбтэнэ»,— гэһэн захяань баатарлиг үхэлэй гэршэ болоно.

«Хайрахан хүлэг моримни абадамни хүүнээрэй: арбан табан шархатай лэ гээрэй» гээшэнь—баатар үхэлэй гэршэ— 15 хүшэр шархануудаарни буурал баарһан эсэгэмни, буряад зомни омогорхогты, залуу хүбүүд жэшээ абагты!— гэһэн захяа болоно. Харин хөөрхэн буурал эхээ,Эхэ ороноо һанахадаа, хайрлан, эльгэ бөөрэмни шалзарна гэнэ.

Энэ һайхан урданай дуунай аялгань мартагданхай, харин буряад зоноймнай үндэр наһатанай нэгэ зариман мэдэжэшье болохо, тиигэбэл зондоо дэлгэрэнгыгээр дуулгаһай гэжэ захигдаха байна.

«Хүлэг болохо унаганһаа,
Хүн болохо багаһаа»— гэжэ ехэ сэсэн урданай оньһон үгэ буряад зон хэлэдэг юм. Тиимэһээ багаһаань хойшо үхибүүдтээ эхэ, эсэгэдээ, эхэ орондоо дуратай эрмэлзэл түрүүлжэ, ойлгуулая, заяая.

Солбон һайхан «одоной» нүлөөгөөр һайхан амгалан байдал энэ дэлхэй дээрэ дэлгэрэг, хүлэг морид, хүнэй баатар хүбүүд түрэг! гэжэ сагаа һарын үреэл, сагаан һарын амаршалга арад зондоо хүсэебди!

СОЛО ДУУДАЛГА

Улас зон энхэ
Амар амгалан болтогой!
Улаан үндэр мундаргын
Баруун урда тэбсэгтэ,
Уһата ехэ голнуудай
Уулзаһан бэлшэртэнь,
Хүхэ сэнхир добуунай
Орой дээрэнь сугларжа,
Хүнэй хүсэтэй хүбүүд,
Хүсөө гарган барилдаба,
Хүлэгэй хурдан унагад
Бай булялдан харайлдаба,
Түргэн мэргэн хүбүүд
Соло булялдан харбаба!
Хартаганата газарые
Харгы гарган ерэгшэ,
Харанхы һүниие
Гэгээрэл сасарган ерэгшэ,
Торгон шэнги дэлһэтэй,
Тохорюун шэнги хүзүүтэй,
Эмээл дороо хүлһэтэй
Эмэ сагаан хүлэг мүнхэрэг!
Сагдуултай газарые
Самсаал гарган ерэгшэ,
Шабар намаг газарые
Добо болгон ерэгшэ,
Дүүжэмхэн газарые
Дүтэ болгон ерэгшэ,
Дүрбэн хара туруунһаан
Дүлэ гарган ерэгшэ!
Хиидхүүр шэнги дэлһэтэй,
Шэхэн дороо монсогтой,
Ташаа дээрээ тамгатай
Эмэ сагаан хүлэг мүнхэрэг!
Сүгсэ хара туруунһаа
Дүлэ гарган ерэбэлши,
Хоёр хурса шэхэнһээ
Зула бадарган ерэбэлши!
Түргэн, түргэн
харайхадашни,
Томо шулуун хиидэнэл,
Хүшэлэн, хүшэлэн
гүйхэдэшни,
Хүрьһэтэ дэлхэй хүдэлнэл!
Хужарта сагаан нүүрайнгаа
Хоймор талаарнь ерэбэлши,
Хүхэ мүнгэн добуунайнгаа
Оройень харан ерэбэлши!
Улаан тооһон бурьяа һэн,
Уула мана татаа һэн,
Хүхэ добуун хүлгөө һэн,
Хужарта нүүр салгидаа
һэн!
Хүхэрэгшэ тэнгэриин
Хаяа дээгүүрнь гарабалши,
Хөөбэлзэмэ үүлэнэй
Табсан дамжан ерэбэлши!
Иимэ байдал илажа,
Эмээл дүрөө һунааһан,
Ээрсэг хурдан туруутай,
Эмэ сагаан хүлэг мүнхэрэг!
Жэл бүхэндэ жэгдэржэ,
Зун бүхэндэ зулмажа,
Бай бүхэндэ булижа,
Байха хүлэгөө магтанам!
Дүрбэн хара туруугаа
Булад шэнги болгоорой,
Дүтын хүйтэн булагһаа
Ундалжа сэнгээрэй!
Адуун һүрэгөө суурхуулһан
Агта һайхан халтархан,
Эрбэд гүүнэй унаган
Эмэ сагаан халтархан!
Бай бүхэндэ булижа,
Булта зоноо гайхуулыш,
Урилдаан бүхэндэ б
Улад зоноо гайхуул
Загаһан шэнги нюрга
Мирапзуулан ерэбэл
Жаран хүлэгэй түрүү
Хазаар даран ерээли
Улад зон энхэ
Амар амгалан болтог
Арад зон бултадаа
Адли жарган сэнгэз

СОЛО ДУУДАЛГ

Тэлээ гүүнэй унаган
Тэншээ азаргын хүбү
Хурдан хүлэг морин,
Солбон сагаан тэнгэр
Заяаһан хүлэг,
Гүжэр сагаан тэнгэр
Үршөөһэн галдан,
Манлай дундаа мэнг
Үргэн дороо монсогт
Шобхо дэлим! шэхэт
Шодон хара һүүлтэй,
Түхэрээн хара нюдэ
Шэнгэн сагаан дэлһ
Шобхо хара туруута
Үргэн һайхан сээжэ
Үндэр зохид бэетэй,
Нарин һайхан хүлтэ
Хайр дээгүүр харай
Хатуу хара туруутай,
Мүлһэн дээгүүр хар
Түхэрээн һайхан ту
Урилдаан болоходо
Урда харайжа ерэд
Туршалдаанай болох
Түрүүлэн харайжа
Огсом газарые ото
ха
Бүгшэм газарые ба
ха
Хонхосог газарые
Ходоро харайн ерэ
Хэсэлүүр дайдые
Хүсэлэн, харайн ерэ
Солбон сагаан тэнг

Согто мэргэн үршөө
Гүжэр сагаан тэнгэр

Гунхабай бүхэ үршөө
Дээрэ үндэртэ
Наранай хүбүүн
Нарьхан дэгээ дуула
һарын хүбүүн
һайхан дэгээ үршөө
Доро үлгэндэ
Үхэрэй хүбүүн
Ажарай бүхэ,
Алмай түргэн дуула
Үнэгэнэй хүбүүн
Харамцай мэргэн үр
Үндымэ ехэ үбгэд,
Хандайма ехэ һамга
Хүбүүд, бэреэдүүд,
б
Алтан ашанарнууд,
Ургажа ябаһан душэ
гулин
Дуулагты! Танда гэж
Х

(Урданай буряад арад
ло, С. П. Балдаевай с
бариһаа, 1939 он).

НОМИН-ТУЯА БААТА

Уншагшын һанамжа

БУЛТА ЯБАДАГ БОЛОЁ

Нёдондо жэлһээ, эхилжэ, Ниитын - политическэ түбтэ буряад хэлэн дээрэ лектори нээгдэжэ, мүнөө сагай буряад хэлэ, буряад ёһо заншал, түүхын үнэн зүбые һэргээхэ ехэл һайн юумэн, минии бодоходо, боложо байна. Илангаяа Буряадай түбэй эрдэмтэд Р. Е. Пубаев, Г. Н. Очирова болон бусадай уншаһан лекцинүүд ехэ һонирхолтой байба. Эдэ нүхэд буряад арадай ёһо заншалнууд, буддын шажан, буряад арадай түүхэтэй холбоотой асуудалнуудаар лекцинүүдые уншабад.

Һаяхан, декабриин 13-най үдэр, манай Буряадай суута, багша, Социалис Ажалай Герой Ц. Н. Номтоев ехэ һонирхолтой, гүнзэгы удха шанартай, үри хүүгэдые залуушуулые хүмүүжүүлхэ тухай асуудалаар лекци уншаба. Ц. Н. Номтоев энэ лекци соогоо буряад арадай ажабайдалай морин эрдэнитэй холбоотой байһыень гэршэлэн, морин тухай ехэ тодорхойгоор хэлэжэ үгэбэ. Үнэндөө хадаа энэ ехэ зүб гэжэ бодожо һуугааб. Мүнөө хүдөөгэй бага тосхон, һууринуудай һэргээгдэжэ байһан сагта һүүлэй хэдэн арбаад жэлнүүд соо хэрэгһээ гаража байһан мориниинь хэрэгтэй боложо, залуу хүбүүд мори һургажа бага наһанһаа һураха ёһотой болоно. Мори һургажа, унажа ябаһан залуушуулда өөһэдтэйньшье һайн байдаг ха. Ходо мори унаад һэгсэрэгдэжэ ябаһан хүн үлүү тарганшье байдаггүй, солбон, бушуунууд байдаг. Моринной хэрэгтэй боложо байһанай үшөө нэгэ гэршэ: манай орондо һүүлэй үедэ хасагууд, хасагуудай атаманууд бии боложо эхилжэ байна. Һаяшаг хасагуудтай холбоотой нэгэ иимэ юумэн минии һанаанда оробо. Минии аба урдань хасагай алба хэһэн юм. 50 наһатай боложо байгаашье һаа, хилын сэрэгшэдэй мори унаад, джигитовка хэжэ, залуушуулые гайхуулжа байһыень багадаа хараа гээшэ һэм.

Ц. Н. Номтоевой лекци соо һонирхолтой юумэн олон байгаа. Гансал харамтай юумэн гэхэдэ, шагнагшад үсөөншэг байба. Ехэнхинь багшын дунда һургуулиин оюутан, 2-3 хүн багшын дээдэ һургуулиһаа байлсаба.

Лекторие хүтэлбэр
«Буряад үнэн» газетын
торай орлогшо П. Н. Н
минии бодоходо, ехэ
манай Улаан-Үдэ хоты
гуулинуудай буряад хэл
даг багшанарые, багшы
дэ һургуулиин хүтэлб
дэдые шүүмжэлбэ. Я
тэдэнэр имэрхүү һайн
цинуудээр һонирхоногу
шэб?

Арадай ёһо заншал
нэгэл хэбээрээ байжа
гүй, хубилжа байдаг,
ниинь мартагдажа,
ниинь шэнэ маягтайга
жэжэ байдаг ха юм.
тухай юундэ бэшэнэбш
хэдэ, энэ үнгэрһэн зунай
харбаание» «Тайлган»
нэрлэһэниь би зүбш
байнаб. Юундэб гэхэдэ
ган гээшэмнай ехэнхи
мүргэлтэй буряадуудай
дээр байһан. Шарын
баримталагшадта «Т
гэһэн һайндэр байгаа
Тиихэдээ алишье талы
ряадуудта заншалта б
«Сурхарбаание» он
нэрлэһэнэй хэрэггүй хэ
һанаинаб. Энэ жэлэй
баанай үеэр манайда
жа ерэһэн Хяагтын тал
ёр хүгшэдые тайлганда
гэжэ урихадамни, «бо
боо мүргэлтэнэй тай
ябадаггүйбди» гэжэ хэл
лэй.

Буряад хэлэн дээрэ
лагдадаг лектори гээшэ
шань үргэдхэжэ, бүри
һонирхолтой болгожо,
торидо олоороо ошож
нирюжо байдаг боло
хэ байнаб. Коллекти
хүтэлбэрилэгшэд, парти
ганизацинууд буряад
дээрэ ябуулагдадаг эн
һайхан үйлэ хэрэгые
жэ, коллективэйнгээ гэ
мэдээсэхэ, тэдэнние яб
оролдохо байгаа. Тэдэн
ряад хэлэн дээрэ гара
зетэ, журналнуудые
асуудалда анхарал таб
Жэшээлхэдэ, минии ажа
«Промтовары» гэдэг хү
наймаанай нэгэдэлдэ
бэшэ хүн «Буряад үнэн
раасгай» абадаггүй.

Р. ЦЫРЕНДАМ
ажалай ба дайнай вет
(Энэ материалай г
Буряадай соёлой түбэ
сада оруулхые автор

ЛЕНИНГРАД. НЕФТЕХИМИИН ЗАВОДУУДТА, НЕФТЬ ХАДАГАЛДАГ БААЗАНУУДТА БОЛОҺОН ТҮЙМЭРТЭЙ ТЭМСЭХЭ АРГАТАЙ ПМ-155 ТҮХЭЛЭЙ МАШИНА «Т-55» ТАНКЫН ОНЬҺОН ДЭЭРЭ ЗОХЁОГДОЖО, ТУРШАЛГА АМЖАЛТАТАЙГААР ГАРАБА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ТҮЙМЭР УНТАРААХА ШЭНЭ ТҮХЭЛЭЙ МАШИНА ХАРУУЛАГДАНА.

ТАСС-ай фотохронико.

Совет орон дотор

ҺЭРГЭЭЛГЫН ПРОГРАММЫН ЁҺООР

ТЮМЕНЬ. Сибириин татаарнуудай национально-территориальна нэгэдэл байгуулха, тэрэнэй эрхэ уялга мэдэрхэ асуудалнуудта Тюменскэ областиин татаарнуудай эмхидхэлэй съезд зорюулагдаа һэн. 200-гаад делегат тэрээндэ хабаадаа.

— Һүүлэй арбаад жэлнүүдтэ тохёолдоһон таарамжагүй шэглэлнүүд манай һанаае зобоодог,— гэжэ Хойто зүгэй нютагуудые ашаглан хэрэглэхэ асуудалнуудай институдай эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ И. Шарапов хэлэнэ.—1989 ондо хүн зоной тоо бүридхэхэ үедэ эндэ ажаһуудаг 200 мянга гаран татаарнуудай олон мянганиинь татаар хэлые түрэл хэлэмнай гэжэ тоолоогүй юм һэн. Ёһо заншалнуудынь, соёл болбосоролынь мартагдана, үхибүүдынь эхэ, эсэгэеэ ойлгохоёо болижо байнхай. Хэрбээ зохихо хэмжээнүүдые абаагүй һаа, Сибириин татаарнууд үгы боложо магадгүй.

Тиимэһээл тэдэнэй нэгэдэл байгуулагдаа, соёлой түб нээгдээ, гурбан хэлэн дээрэ «Янарыш» газетэ гаража эхилээ юм. Үндэһэн һургуулинуудта хэрэглэгдэхэ учебнигүүдые, методическа пособинуудые гаргаха эрдэмтэдэй бүлэг байгуулагдаа.

СУББОТНИГУУДЫЕ БОЛЮУЛХАНЬ ЭРТЭ

МОГИЛЕВ. Нютагай гуталай туршалгын фабрикын хүдэлмэрилэгшэд арадай эрдэм һуралсалай городской таһагай хүүгэдэй саадуудай бүхы багашуулые амаралтын хоёр үдэр соо гуталтай болгоо юм. Городто гутал талонсор хубаарилдаг болоходо, хубааха гутал үгы гэжэ элирээ һэн. Тиихэдэл субботник үнгэргэхэ заншал һанаандаа оруулжа, горсоведэй депутадууд гуталай фабрикын хүдэлмэрилэгшэдтэ туһаламжа үзүүлхыень гүйгаа һэн. Фабрика алмагдаһан материалаар хүүгэдэй 10 мянган паар сабхи ба кроссовко оёһон байна. Жэлэй дүүрэтэр үшөө нэгэ субботник үнгэргэжэ, городой бүхы үхибүүдые гуталаар хангаха шиидхэбэри абтаа.

УКРАИНА — РОССИ: ХАРИЛСААНУУДАЙ ХАРАА ЗАМУУД

КИЕВ. Украина Росси хоёрой [...]рондсхи харилсаануудһаа [...]зай ерээдүйн хуби заяан с[...] дулдыдаха юм. Украин эрдэмтэдэй республиканска нэгэдэлэй нэгэдэхи конгрессэй хэмжээгээр эндэ үнгэргэгдэһэн «Украина ба Росси» гэһэн научна конференци эмхидхэгшэд иигэжэ тоолоно. Уласхоорондын эрхын бодото байдалһаа үндэһэлэн, бүрин эрхэтэ хоёр республиканууда харилсаануудые хүгжөөхэ замуудые тайлбарилха туршалганууд конференци дээрэ хэгдэһэн байна.

— Энэ асуудалда научна хандаса тодорхойлхо гээшэ мүнөөнэй уулзалгын гол зорилго болоо,— гэжэ тус нэгэдэлэй президент И. Дзюба хэлэнэ.— Хоёр арадай харилсаа холбоое гуримшуулха шэнэ замуудые бэдэрхэ гээшэ эрдэмтэдэй зорилго мүн. Эндэ болоһон бодолтой, үнэн зүб хөөрэлдөөн манай арадуудай хоорондохи харилсаануудые һайжаруулгада туһалха бээз гэжэ найданабди.

ГРУЗИ: НАЦИОНАЛЬНА ГВАРДИ БАЙГУУЛАГДАНА

ТБИЛИСИ. Грузида дотоодын сэрэгүүдые — национальна гварди байгуулха тухай хуули республикын Верховно Соведэй сессиин ээлжээтэ заседани дээрэ абтаа һэн.

«Национальна гварди хадаа Эхэ оронойнгоо аша туһые, газар дайдынь бүрин бүтэн байлгые, эрхэтэдэй ами наһые ба нэрэ хүндые, Конституциар хараалагдаһан эрхэ сүлөөе хорото ябуулгануудһаа, обществодо харша бусад ябуулгануудһаа хамгаалха уялгатай»— гэжэ хуули соо хэлэгдэнэ. Грузиин гүрэнэй засагай дээдын зургаанай соносхоһон онсо байдал бэелүүлгэдэ, гэнэ усалай хойшолонгуудые усадхалгада тэрэ хабаадаха, ниитын гурим хамгаалхадань республикын дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудта туһалха гэжэ хууляар хараалагдана.

Республикын 18 хүрэһэн эрхэтэдэй сэрэгэй бүгэдэ ниитын уялгын үндэһөөр национальна гварди, харин командирнуудынь хэлсээнэй ёһоор һайн дуранай үндэһөөр бүридхэгдэхэ юм.

Национальна гвардиин командалагша Грузиин Республикын Верховно Соведээр томилогдохо юм. Верховно Соведэй түрүүлэгшын шиидхэбэреэр лэ национальна гварди даалгагдаһан уялгануудые бэелүүлхын тулада хэрэглэгдэхэ.

(ТАСС).

...ҮН ЗОНДО АЯТАЙ БАЙХААР...

...жэлдэ манай ай... Саян» газетэ ...удаһануудта «Бага ... болбосон түхэл... гэһэн ниитэ гар... олохон материал... һэн. Тэдээн до... колхозуудай түб байһан Алаг-Шу... үр, Хара-Хужар, ...гэ, Боксон гэжэ ...үлэй үедэ хаягда... түхэл шарайнь ...ндэ байһан гэр ...дуу малай хото ...ан һандаран уна... нюруу̇һаа үгы бо... түхэйнь бэшэг... на, тэдэниие да... һэргээн бодхоо... исхал оруулжа ...ь шэнэдхэн ху... боломжонууд ту... шэгдээ бэлэй. Сэ... газетын хүү...

нууд, соёлой байшан болон гэр байранууд баригдаа ха юм. Урданайхиһаань тад он-доо болонхойл даа. Үшөөшье баригдаһаар. Теэд нэгэл ажаг-лалта хэлтэй ха. Энэ һуурин аймагайнгаа түбтэ эгээл дүтэнь хадаа Орлигой үүдэн гэжэ нэр-лэхээр. Зоной хэлсэдэгээр, байрын һайхач үүдэнһээ гэһэн-һээ удхалан, Хара-Хужар ариг сэбэрэй талаар дэн ядаруу гэ-хээр. Һуурин хорёологдобо-шье, тэрэнь бирагүй. Зосоо-гуурнь шабар шабха, маши-на, тракторнууд хаа яагүй урагша хойшоо һүндэлэлдэжэ, газарай нюруүе хайра гам-гүйгөөр даражархина. Мүн Ахын эрье дээрэ пилорама байһан хадаа эндэ угаа муу-хай. Теплицэ мүн, эрье дээ-рэхи хоёр байратай яһала болохотой гэр хаягданхай. Ма-най һанахада, энэ һууринай хүн зон газаахина сэб хэ гүү-лэдэг Хара-Хужарая ялагар салагар болгоод байһа дүүрэн аргатай. Сэхынь хэлэхэдэ, ма-най Аха руу ерэһэн айлшад-най эгээл түрүүн Хара-Хужар гэрээр байха юм.

Балагтаашье һуурин ниимэ нэ-рэтэй колхозой түб болоод байгаа ха юм. Тиимэһээ энэшье Аха соогоо хэр угһаа наашаа мэдээжэ хүшаанай һуурин ба-һан шэнэ шараар шарайлжа байхаал. Урдаһаашье эндэ хүн һургуули байгаа, удаань түхэ-рэн сүүдхэдэ худалдаг дэлгүүр гэһээд саад баригдаһан юм. Далаад онуудаар эндэхи зохи һургуули хараха гэһэн зугаа

гарахадань эндэхи зон (тэдэн-дэ эдиршүүл баяр баясхалан-тай байха.ушартай) таһа ар-сажа, һургуулияа һандарган һалгаангүй үлөөһэн юм.

Һүүлэй үеын 2—3 жэлнүү-дэй туршада шэнэ колхозой түрүүлэгшэ Галдан Дашеевич Гармаев шэнэ үеын хүнэй ню-дөөр, холын хараа шэглэлтэй-гээр бодомжолон хаража, Ба-лагта һууринай ерээдүйе тоб байса тодорхойлоо гэхэ бай-наб. 4—5 шэнэ гэрнүүд мүнөө үеын проектээр баригдаад, шэ-нэ залуу айлнууд тэндэ зөөжэ

оронхой. Мүн ветерануудшье орхигдоогүй, орхигдохошье-гүй. Залуу түрүүлэгшын саа-шанхи хэраа түсэбынь яһала һайн, урагшаа эрмэлзэлтэй. Гэр байранууд, һургуулиин (8 жэлэйшье боложо магад) бай-шан ба бэшэшье социально-соёлой гуламтанууд баригда-хаар хараалагданхай. Юрэнхы-дөө Балагта колхозой ажалша-дай еэхэнхи хубинь залуу зон. Тиимэһээ тэдэнэй эрилтэнүүд-тэ тааруугаар зохилдуулан ба-рилга эндэмнай эрхилэгдэхээр хараалагдана.

Боксон гэжэ эгээл дээдэ за-хын һуурин—«Туяа» колхозой түб юм. Эндэшье ехэ барилга хэгдэнэ. Ерэхэ жэлэй һуралса-лай жэлэй эхилхэдэ, эндэмнай шэнэ эхин һургуули нээгдэхэнь. Эндэхи малшадай үхибүүд гэр байраһаа дүтэ ойро байжа, һур-гуулида һураха аргатай боло-хонь. Эндэмнай баһал шэнэ гэр-нүүд, соёлой байшан, гараж гэхэ мэтэнүүд эрхилэгдэн бол-донхой.

Боксониие нэргээлгэдэ кол-хозой түрүүлэгшэ Владимир Лопсонович Ардановай үүргэ тон ехэ. Энэ дүй дүршэлөөр баян, шадамар бэрхэ ударидаг-ша эндэхи хөдэлмэрилэгшэдэй хүндэтэй хүндэлэлдэ нэгэн зүрхэлдэн эхэ ...

«Найрамдал» колхозой түб Хүүргэ хадаа яһала һайн ээ-тэй болонхой. Колхозой тү-рүүлэгшэ Лев Николаевич Ге-оргиновой хараа бодолоор, эн-дэ нилээдгүй ехэ юумэ хэг-дэхэ байна. Мүнөөшье бага сага хэгдэжэ эхилэнхэй. Ажал хэрэг гээшэмнай гэнтэ хүнэй һанаагаар болошодог бэшэ хадаа тэсэбэри, оролдосо хэ-рэгтэй ха юм даа.

Алаг-Шулуун тухай нёдон-доной ехэ зугаа болоо һэн. Колхозой правлени дээрэшье

хэлсэгдэжэ байхадань, би тэн-дэ байлсаһан, удаань «Прав-да Бурятии», «Шэнэ Саян» газетэнүүдтэ бэшээ һэм.

Теэд эндэ юумэн хэгдээгүй. Энээн тухай тээсгэн «Шэнэ Саян» газетэ бэшээ һэн. Энэ талаар «Улаан-Аха» колхозой түрүүлэгшэ Александр Цыде-нович Папаев намда иигэжэ хэлэбэ:

— Энэ жэлдэ үнэхеэрөө Алаг-Шулуунда юумэн хэгдээ-гүй байшоо. Юундэб гэхэдэ, энэ тосхониие һэргээхэ гэжэ һомологдоһон мүнгэн Хужар һууринда баригдаһан дунда һургуулиин барилгада гаргаг-данхай. Бүхы дээрээ энэ һур-гуули барилгада 820 мянган тү-хэриг гаргашалагдаа гээшэ. Ерэхэ жэлдэ одоошье даа, эн-дэ Алаг-Шулуунда юумэн хэг-дэхэ байха гэжэ найдуулха байнаб.

— Ямар барилганууд эндэ хэгдэхэб?

— Эхин һургуули барилгаха, клуб, библиотекэ, эндэ ажа-һуугаа айлнуудай гэр байра-нууд заһабарилагдаха...

Түрүүлэгшын үгэнүүдтэ үнэн-шөөд, Алаг-Шулуунай шэнэ-эр баригдаха, ербын бодохо бай-гаа... Харин Шаснурай шарай, түхэл ма-яг һайжаруулха талаар Ленин-эй нэрэмжэтэ колхозой прав-лени хэмжээ абаха байһандань баһал этигэнэбди.

Түгэсхэлдэнь иимэ һанамжа байха юм. Мүнөө үе сагта зо-нхоор, тэрэнэй эрилтээр, нэн түрүүн хүн зоноймнай һанам-жа дурадхалнуудые шагнаар-

хан, һанал бодолдонь таарал-дуулжа, тосхон һууринуудаа бариха, заһабарилан һэльбэхэ болоно.

Хэнэйшье мэдэһээр, манай Орлик тосхондомнай һүүлэй үедэ ехэ олон гэр байранууд баригдаа. Энэ һайн гээшэ бэ-зэ. Теэд нэгэл дутуу байна. Гэрнүүд баригдаад, хоорон-дуурнь ябаха аргагүйгөөр хам хашагдашанхай. Жэшээнь, Те-левизионная үйлсэ абаад үзэе. Эндэ үйлсын хоёр хажуугаар зүүлжээшье, баруулжаашье га-рахань бэрхэтэй. Гэрһээ га-раад, аэропорт тээшэ гү, али гүбээ бууха хэрэгтэй һаа, заа-бол хүршэ айлайнгаа үүдэн хорёогоор гарахаш. Үхэр мал-шье туухань түбэгтэй юм. Тии-хэдэ энэ үйлсэдэ багашуул олон байна. Тэдэнэй наадаха талмайханууд гэжэ үгы.

Саашадаа гэр байра бариха түсэб табихадаа, гол үйлсэ гар-гахаар, үйлсэһөө үйлсэдэ оро-хо харгынуудые хараадаа абалсаха байгаа. Мүн хүүгэ-дэй наадаха талмайханууд ба-һал гол һуури эзэлхэ ёһотой. Багашуул харгы шадар наада-жа, урагша хойшоо һүндэлһэн машина, трактор, мотоцикл-нуудта дарагдажа болохо бшуу.

Хүүгэдэй саадай дэргэдэ гэр байра барихагүй гэжэ за-рим нютагаархиднай буруу-шаана. Энэнь мүртэйшье юм гү даа гэжэ һанагдана. Али үгышье һаа, ой модоной ажа-хын баазаһаа баруун тээшээ баригдаһан шэнэ гэрнүүдэй дэргэдэ баһал нэгэ шэнэ хоёр байратай гэрэй һуури тодхог-донхой. Теэд тэрэнь эгээл хон-гор соо байхань ха юм. Тэрэ гэртэ ороһон айл булэдэ ямар байхаб?

Аймагай архитектор И. Р. Ринчинов барилгын түсэб, про-ектнүүдые зохёоходоо, нэн түрүүн эстетическэ талыень, удаань баригдаһан гэртэ оро-һон айлнуудта ямар байхаб гэжэ бодомжолжо үшөөтэй бо-лоно. Хамтын, олонитын хү-сөөр тосхон, һууринуудаа бол-босон түхэлтэй болгохо бү-танайнай хангин уялга мүн.

Вл. ГАЛСАНОВ.

Шэнжэлэл ба шүүмжэлэл

АРАДАЙ ОЮУН БЭЛИГЭЙ ДЭЭЖЭ

...рдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэ Сергей Бабуев ...то болгоёл» гэһэн ном Бурядай номой хэб-...улаа. Энэ ном тушаа арадай аман зохёол-... хэблэхэ тухай эрдэмтын һанамжа тунхаг-...

...эрдэмтэд, фольклорист-нууд болон багшанар үргэн-дөө мэдээжэ. Эдэнэй элитэ хү-битые Х. Намсараев, Б. Базар-рон, Ш. Нимбуев, Ц. Номтоев, Ч. Цыдендамбаев, Ц. Галсанов, А. Шадаев, Н. Балдано, Ч.-Р. Намжилов гэхэ мэтэ зон зо-хёолшод оруулжа байна. Ара-дай аман зохёол суглуулха, тэрэниие дэлгэрүүлхэ, олониитэдэ нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ мү-нөө үеын залуу үран зохёол-шод, журналистнууд, багша-нар ехэ оролцожо байдаг. Тэ-рэ мүн баһа оролцожо байдаг. Гэ-хэтэй хамта Бурядай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институдай фольклористнуу-дай таһагай эрдэмтэд болохо Н. Тулохонов, Е. Баранникова, С. Бардаханова, В. Гунгаров, С. Бабуев болон бусад эдэбхи-тэйгээр ажаллажа, арадай аман зохёол суглуулха, шэн-жэлхэ, хэблүүлхэ хэрэгтэ ни-лээд амжалта туйлажа байһан гэхэ тэмдэглэмээр гээшэ. Гад-на Бурядай багшанарай дээ-дэ һургуулиин студентнэр жэл бүри фольклорно экспедици-нүүдые эмхидхэжэ, аймаг ню-тагуудаар ябажа байдаг. Тэ-дэнэр энэ үүргэһээ эгээ ехэ ажал эрхилжэ байдаг. Энэ эрдэмэй аймагаар ябажа, бурядай олон зохёолнуудые суг-луулаа.

Гэбэшье мүнөө үедэ даб-лиин хэшээлнүүдтэ хэрэглэхэ, гэр бүлэдөөшье, үхибүүдэй саадташье багашуулда уншаха, арадай аман зохёолой номууд тон ехэ үгсэн. Энэнь ехэл харамтай гээшэ. Юуб гэхэдэ, арадай аман зо-хёол шэнжэлэлгэ хадаа тэрэ-нэй сэсэн мэргэн үхаан, тэ-рэнэй түүхэ, элишье талыень хүгжэлтэ шэнжэлэлгэ боло-но. Арад зонойнгоо түүхэ, социально-политическэ, нрав-ственно-эстетическэ хүгжэлтэ-ынь мэдэхэдэ һанаа һаа, аман зохёолоор шудалхые хэрэг-тэй...

Үшөө дүшөөд-табяад онууд-та «Шоно-Баатар», «Алтан Ша-гай», «Айдурай Мэргэн», «Аламжа Мэргэн», «Хаһалтуур хаан», «Сагаадай Мэргэн хү-бүүн», «Ногоодой Сэсэн ба-саган» гэхэ мэтэ үльгэрнүүдэй; «Алтан хайша», «Гурбалдайн түрэлтэ» гэхэ мэтэ онто-хонуудай гобор зурагладаһан номууд олон байгаа бэлэй. Минии үетэн тэдэ номнуудые шуналтайгаар уншажа, сэдхэл зүрхөө баясуулан, хэды шэ-нээн тоосолдодог, уходаа бо-долоо гүйлгэдэг, удхата, үян-гата хүсэндэнь абтадаг һэм. Мүнөө һаа минии үетэн бурядай хэлэндэ, гүрэлхэ ин-тересэй ... арадайнгаа аман зохёолдо дуратайгаар хүмүү-жэхэдэ, арад зонойнгоо ёһо заншалда, тоонто бурядай но-мтайнгаа тоохон, утаанда хүн-...

дэтэйгөөр, үнэтэй сэнтэйгээр хандажа, хүн болохо хүмүү-жэхэдэнь, арадай аман зохёол лэ үүргэ дүүргэһэн байна.

Энэ жэшээгээр абажа хэ-рахада, мүнөө үедэ түрэлхи хэлэеэ хүгжөөхэ, ёһо заншал-да, соёл болбосорол дэлгэрүүлхэ гэһэн болбол хэлэгтэй юм болоод байхадаа, үльгэр онтохонуудаа, сэсэн мэргэн удхатай оньһон, хошоо үгэнүүдэе, таабаринууд болон үреэлнүүдээ ном болгожо хэблүүлхэ тон хэрэгтэй гээшэ.

Энэ талаар «Буряад үнэн» газетэ һанаагаа хэлэжэ байһан гэжэ һанагдана. Юуб гэхэдэ, арадаймнай аман зохёол жэн-хэни бурядай хэлэнэймнай хүгжэлтэдэ аргагүй ехэ аша тү-һатай, һайн һайхан ёһо занш-алаймнай дэлгэрэлтэдэ бага бэшэ үүргэтэй ха юм.

Арадайнгаа аман зохёолнуу-дые ном болгон хэблүүлхэ тухай хэлэхэдэ, ... гэхэ мэтэ зохёолнуудые ...

1978 ондо «Монгол арадай аман зохёолой дээжэ бэшэг» гэһэн ном мүн лэ Улаан-Баа-тар хотодо гарагһан байна. Тиихэдэ хальмаг уран зохёол-шо К. Э. Эрендженов 1985 он-до «Алтан булаг» гэһэн номоо Элистэ хотодо хэблүүлээ гэжэ мэдэгдэнэ.

Иимэ болохолоороо С. Д. Бабуевай хүсэл оролдолго гаргажа, бурядай үреэлнүүдэй түрүүшын ном хэблүүлһэнинь буришье һайшаалтай гээшэ. С. Д. Бабуев олон жэлэй тур-шада монгол үгсаатанай хэлэ-дэг, мүн тэдэнэй дунда урдань хэблэгдэһэншье үреэлнүүдые хүүшанай, мүнөөнэй номууд болон архивуудһаа соохоо бо-лон оложо, суглуулжа байдаг. Тэрэнэйнгээ хажуугаар ород арадай хүрэн түүхэ зохёол ...

С. Д. Бабуевай гарагһан «Үреэл тоггохо болгоёл» гэ-һэн ном байгуулгаараа гурбан бүлэгһөө бүридэнэ. Нэгэ-дэхи бүлэг болохо «Үриид хүгжэлдэжэ үгэ» гээшэнь С. Д. Бабуев ... гэжэ тухай, гэр бүлэ, гулемта, ...

... «Буряад үнэн» газетэмнай мүн баһа аман зохёолдо зорюу-лагдаһан статьянуудые толи-лжо байдаг. Жэшээ баримта болгон хэлэхэ болоо һаа, дүр-бэн жэлэй саада тээ бурядай арадай үреэлнүүд тухай бэшэ-дээгүй ...

Мүнөө хэдэн жэлэй үнгэ-рөөд, байхада, «Буряад үнэн» газетымнай редакцин хүсэл, олонитын һанамжа — захил дүүргэгдэбэ гэжэ... «Уреэл тоггохо болгоёл» гэ-һэн бурядай эрдэмэй түбэй Ниитын эр-дэмэй институдай фольклористнуудай таһагай хүдэлмэри-лэгшэ С. Д. Бабуев хэблэлдэ бэлдэжэ гаргаһан байна. С. Д. Бабуевай гарагһан энэ номые тэргээ барижа байгаашье һаа бидэнэр, бурядай зон, арадайн-гаа бэшэ монгол угсаатан-най дундахи үреэлнүүдые ... набдин. Жэшээлхэдэ, үшөө 1969 ондо П. Хорлоо «Монгол аман зохёолой дээжэ» гэһэн ном Улаан-Баатар хотодо гарагһан байна. Үүнһээ гадна, Ц. Дамдинсүрэн-

тэдэй хэблүүлһэн олон тооты сборникуудһаа, мүн тэрэшэ-лэн «Буряад үнэн» газетэһээ үреэлнүүд ба үреэл-шүлэгүүд суглуулагдажа оруулагдаһан байна гэжэ тэмдэглэхэ хэрэг-тэй. Бурядай эрдэмэй түбэй Ниитын эрдэмэй институдай гар бэшэгэй таһагта бурядай арадай аман зохёолой баян суглуулбари, тэрэнэй тоодо үреэлнүүдшье бии юм. Энэ суглуулбаринуудые ...

«Үреэл тоггохо болгоёл» гэһэн номой һүүлшын бүлэг соо үреэлшэд ба үреэлнүүдые суглуулһан тухай мэдээн ... Энэ бүлэг «Уран зохёолшод», «Поэдүүдэй зо-хёолнуудһаа», «Зохёол бэшээшэдэй болон журналистнуу-дай зохёолнуудһаа», «Үреэл-нүүдэй суглуулбаринууд» гэжэ хубаагданхай ...

Гэбэшье С. Д. Бабуевай бэл-дэжэ хэблүүлһэн энэ ном бурядай үреэлнүүдэй түрүүшын ном һэн тула дутуу дундануудтай байна. Минии һанахада, ороото үгэнэй бага зэргэ ехэр, гурмаганаар, удхатай тэ-дээрээ уг нь юм. Ангаа һа, ... хэблэгдэхэ, үеэр хүрөөд, зүүгдэлтэй нэгэ бүлэг хараа байгаа. ...

Тингэбэ ябабашье юрэнхыдөө абажа харахада, С. Д. Бабуевай сонирхолтой ном зохёохо хэрэгтэй, бурядай арадай үреэлнүүдые хүсэд бэ-шэршье һаа, согсолжо бурид-хэһэн ном болоно. Тиимэһээ ороёодоо 15 мянган хэһэгээр гарагһан энэ ном хэдэн үдэрэй соо худалдагдаад дуусаа. Энэнь бэшэшье харамтай гээшэ. Саашадаа хэр-бээ үреэлнүүдэй энэ номой дахин заһагдан, нэмэгдэн хэб-лэгдэхэ болоо юм һаань, бүри олон хэһэгээр гаргаха ба-боломжо тухай үргэнөөр хэлэ-сэгдэхэ бээ гэжэ найдагдана.

С. БАЛДАНОВ,
Бурядай багшанарай институдай доцент, Бурядай ССР-эй эрдэмэй габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

НҮҮ... ХУБИ ЗАЯ...

(Повестьһоо бүлэгүүд)

Повестиин автор — Иван Самданович Самданов Сэлэнгын аймагта 1933 ондо түрэһэн юм. Эдир залуугаар, 1951 онһоо хойшо, «Гусиноозерская» шахтада хүдэлжэ эхилһэн намтартай. Тиин эндээ 1984 ондо наһанайгаа амаралтада гаратараа, аяар гушаад жэлэй туршада амжалтатайгаар хүдэлһэн байна. Мүнөө үедэ түрэл шахтынгаа архивта хүдэлмэрилжэ байнхай.

Ажалой ветеран И. С. Самданов нэмтэрээ олондо хөөрэжэ үгэхэ гэхэдэ, нэн түрүүн мүнөө сагай, ерээдүйншье үетэннинэ буряад юрын хүбүүнэй хуби заяатай дүтөөр танилсуулха гэһэн зорилго урдаа табиһан байна. Энээнһээ улажелан, үетэн нүхэд, суг хүдэлһэн ажал хүдэлмэрэй түхэй, тэрэ сагаингаа эдэбэ онһо үйлэ хэрэгүүд түхай хөөрэжэ үгэхэ гэһэн һай-хан хүсэлөө бэелүүлнэ.

И. С. Самдановай повестьһоо хэдэн бүлэгүүд уншагшадай анхаралда дурадхагдана.

Дүрбэдэхи бүлэг

1950 оной август һарын хүүшаар манай нютагайнгай тарялангаа хурьяажа эхилбэ. Трактор-но-тарьян ажалай бригадынхид Баруун-Хунды гэжэ газарта хүдэлжэ байба. Энэ газар хадаа манай «Улаан-Сүхэ» гэжэ колхозой түбһөө найман модоной зайда оршодог һэн. Мүноо Хяагтын дардам харгыгаар ябаха бүхэндөө тоонто булуулһан түрэл буусынгаа байһан газар харахада, досоомни эмзэгүүдэл... Тэдэ буусынгаа үрмэдэхэ лаахайгаар урганһан һүүри харагдаад, баярлаха бэшэ ха юмши даа. Минии нютагай оробогорхон хара гэрхэнүүд газар хүрьлээ нэрмүүлэд... ...

Аймагай ... ...

— Зай, Иван Андреевич, бригадые дахаж абаха болооршни даа. Тобшобол, тракторна бригадын тоо бүридхэгшөөр томилогдобош.

Оройдол арбан долоо хүрэжэ ябаһан намда аха заха хүнэй нэрэ обогоорни, иимэ хүндэтэйгөөр хандаһан ушар намайе гайхуулаа. Магад, ааба һааб даа. Минии эсэгэмни нэрээ—1935 ондо һураг суугүйгөөр абагдаад ябаһан нэртэй: ... Андрей Александровичые дурдаһан ушар намайе мүн лэ баясуулаа һэн бэзэ.

Сэашань түрүүлэгшэ иигэжэ үгөө үргэлжэлүүлбэ:

— Шинии бригадир Будажаб Дугаровын полевой станда түхээржэ байнхай. Мүнөө удаашье болотор тэндэ заһарлалтай хүн шадархайн ёһотой. Харин үглөөдэр «полуторкадаар» булыетнай хоёр удаагаар тингээмэ. Зай, зүбшөөнэ гүш?

Херин би арсахаяашье байгаагүйшье һааб даа. Тэрэ сагай залуушуул бидэнэр түрүүлэгшэдэй хэлэһэн үгые дахин дахин хүүгэдэлүүлжэ, ... тэр сэбэр, томилогдоо һэм.

— Зүбшөөнгүй яаха һэмбиб,— гэжэ би түрүүлэгшэдэ харюусабаб. Тииходэмни түрүү-...

— Бэрхэш даа,— гэжэ намайе магтаагша һэн.

Сэхэень хэлэхэдэ, хүбүүн байхадаа тоолохо, тоо бодохо дуратай һэм. Тиимэһээ тоо бодолгодо ялала улыгам бэрхэ болоһон ябаа. Тэрэ сагта, ... 400 түхэриг мүнгэ абахадаа, баярлаһанни түхэй даа. ...

Тарьяа хуряалганай үедэ иимэ нэгэ ушар болоо һэн. Нэгэ үглөөгүүр манай тэрэ бригадаһаа «Улаан Сэлэнгэ» гэжэ газетэ уншажа һуугаа. Һүүлэй нюуртань толилогдоһон нэгэ соносхолдо анхаралаа ... 1-дэхи һургуулида нүүдэл ... хүдэлмэрилэгшэдые шудалха дуратай хүбүүдые һурахыень урина гэжэ мэдээгээ...

үүрһэ мэлтагшан болохо байгаа гэжэ һанаһан хүм. Мүноо энээ аргын бии болохоороо, үнинэйнгөө хүсэлые одоол бэелүүлхэ болоо гэжэ баяр ... Тиигэжэ хойшолуулангүй энэ талаар түсөб табижа эхилбэб. Үдэшэ багаар толгой соомни тодо түсөб табижа һанаһан хүбүүд гэшүүдтэ энээн тухайгаа ямаршье ушараа хэлэхэ ... Зүгөөр эгээл дутаһгоо нүхэд — Иван Цырендоржиев, Петр Гылыков болон Иван Цыбенов гурбандаа нютагаа зүгэдэжэ хүсэлөө дуулгаа һэм. Харин тэдэмни гурбуулаа юундэшьеб энээнниие гэнтэ нэгэн дуугаар буруушааба. Тиихэдэшьегүй би һанаагаа урагшаа улэбэб.

Новоселенгинск һаяар ошохо арга боломжоёо бэлдэхэб. МТС-эй тракторнуудта тохо, тулишэ асардаг һэн. Би тэдэ үдэрые хүлеэгээд һуубаб. Долоо хоноод байхада, одоол дүрбэ табан бөөшхэ соляркэ, бензин, автол, нигрол болон солидол гэжэ мэтэнүүдые асарба. Би тэдэниие абаад, саарһан дээрэ гараа табибаб. Тиигээд машинада гурбан центнер ороохо колхозой складта абаашхаһан хүбүүн шахуу угоод, өөрөө улоо һэм.

Ябахаяа байһан тухаймни бригада соомнай удэр бүри хэлэсэдэг болобо.

— Зай, манһаа хэззэ угаадашни—гэжэ Маруся Жигжитова асууба. Энэ удэ бригадынхид булта сугларанхай, үдэшынгөө хоол барижа һууба.

— Үгы, би зугадахаа бэшэб, ябахаа байһан, — гэжэ басаганда эрид шиидэнгээр харюусабаб. Хөөрэлдөөндэ манай тоогооошье хэнэр оролдоод:

— Иваммай колхозниие болохоёо һонгооё, харин эстрономоор болохо хүсэлтэй ха,— гэбэ.

— Энэмнай нүүрһэ малтагшан болохоёо һанана ха юм,— гэжэ бригадаймнай тогоошон Балма Цыденжапова тухайлба. Удаань тэрэнэй дүү Мэдэгма басаган гайхангаар бултанһаа асууба:

— Үгы, энэ Иваммай тэрэ шахта ошожо, юугээ бэдэрхэ гэжэ юм?

— Һамга бэдэрхэеэ ошохонь ха юм даа,— гэжэ хонгёохон хоолойгоор тогоошониймнай туһалагша Шура Бөлхоева хэлэбэ. Морин жаткын машинист Николай Цыбенов энэдхилэн:

— Хүбүүмнай тэндэ ёһоор һамга олохо даа,— гэжэ бадайгаа ёдойлгобо.

Тингэһээшье энэ хөөрэлдөөнэдэ бригадирнай оросолдобо даа. Будажаб Дугаровын гансата шанганаһаар асууба:

— Зай, Иван Андреевич, хайшаа зугадахаа байнагшбиш-гүйш. Ондоо тушаалдадайлагтааб гүрэлдээ гэнэ бэшэ. Тэрэнэйнгээ эхэ хүнһөө ...

— Будажаб-ахай, би хайшаашье зугадахаа байнагүйби, юундэ гэбэл бултамнай аналдашоо зохсохо һэм ...

Бригадирнай гансата номгорхо, зөөлэхэнөөр хэлэжэ эхилбэ:

— Ши өөрөө ойлгоош, мүнөө халуун хаһа байна гээшэ. Тиимэһээ шамайе хэнэшье хайшаашье табихагүй ха юм даа. Энээн тухай бэшэ хөөрэлдөө бү гаргая, ойлгоостой гү?

Энээнэй һүүлээр гурба хоно-һон хойно бригадирта иигэжэ хандабаб:

— Будажаб Дугарович, тоһо, тулишнмнай оросо, гаргашаһан саарһанууд таарлдаана-гүй. Энээнээ эширүүлэнгээр МТС ошоод ерэхэмни бэшэ гү?

Иигэжэ хэлэхээр, шарайгаа ехэл болдолгото болгоод зогсоноб.

— Юун гэжэ? Алдуу хэбэ гүш?—гэжэ бригадир мэгдүүгээр асууба.— Оройдоол гурбан трактор бидэндэ бии, харин ши бирабагүй гээшэбши? Үглөөдэртөө ябагаар МТС гара. Тиигээд удэшэндэө бусаха юмбиб.

Үдэшэ болохоһоо урда морин унаад, гурбан модоной зайда оршодог Баруун поли гэжэ газарта хүрэбэб. Тэндэ манай «ХТЗ-НАТИ» түхэлэй хоёр трактор хахалжа байгаа. Нэгэнинь бригадирнай һамган Балма Цыденжапова жолоододог һэн. Прицепщицэрнь Ким Чагдуров гэжэ залуухан хүбүүн хүдэлхэ. Нүгөөдэ тракторта Бальжирма Жигжитова Самбу Санжиев гэжэ прицепщидтэйгээ хүдэлжэ байгаа. Эдэ хоёр эхэнэр униинэй трактористнууд болоһон ябаа. Бүри дайнай үеһээ удэрэй тракторнуудай курснууды дүүргээ һэн.

Түбһөө колхозой «полуторка» ороохо абашахааз ерэбэ. Тоог дээрэхи ороохо эгэшэдүү Наташа, Женя Эрдынеевануд, Маруся Аюшеева, Маруся Жигжитова гэнэнүүд сэбэрлэдэг һэм. Эндэ тэндэ хаажалгуйгөөр хөөрэлдөөд хоолгүй, гүүдые харахадаа, минии уур хүрэжэ:

— Юундэ мэшээгүүдээ тараажа хаяабта? Үтэр суглуулагты,—гэжэ ёһотой дарга янзаар шангараба.

— Һэ, тэзд өөрөө суглуулахаа һанабши? Хэзлитэй эхэнэр бэшэ ха юмши,—гэжэ Маруся Жигжитова ёгтолон һагад харюусаба.

— Зай, зай! Энэ шинии сэхэ уялга ха юм. Тиимэһээ үтэр суглуулха,—гэжэ байжа нэёрсүүлхэ. Эдэ бүгэдые хаража байһан бусад басагад шангаар энээлдэшэбэ. Ороохо абашахаа ерэһэн Валя Жапова энэхэн дундаа хүхюунээр хэлэбэ:

— Оо, нүхэд, хэгаа һонин ушар энэтнай болодог юм! Түбэйнгөө зондо энээн тухай хөөрэхэб даа.

Удаань намда хандаба:

— Эй, Иван, нүхэр дарга! Би шамда ханданаб, дуулана гүш?

— Аа, теэнаад — эхэнэрнүүдтэй шашалдахашье даа,—гээд тэрээн таһарһан энэлагайгаа гараараа делпаад, шамдуухандаа саашаа талинибаб. Басаганаад хэтүүд энээлдэжэ, хүхюун энээдэхэй хойноһоомни удэшөө бэлэй. Иигэжэ хүхюун гүгүүр, хүндэ хүдэлмэри согууууе тиихэдэ хэхэ хүндэргүйдэрөө бүхэн удэр мэтэ шангуулан тэмдэгтэй һэн.

Иигээд лэ үглөөгүүр эртэ үглөөгүүр Новоселенгинск ошохоми гээшэ. Энээн тухайгаа хэндэшьэ дуулгангүйб. Эрхим нүхэр болохо Иван Цырендоржиевтэшье хэлэнгүйб. Эгээл шухала гэхэдэ, үглөөгүүр бригадынгаа урда болоод, һэмээхэнээр ябашахаа хэрэгтэй. Юуб гэбэл, би МТС-һээ тон ондоо зүг руу зорихо ха юмбиб. Үглөөгүүр булганһаа урда тогоошон Дугарма Доржиевна ундыдаг һэн. Тиимэһээ намайе эртүүлэн һэрюулхыень тэрэниие гуйбаб.

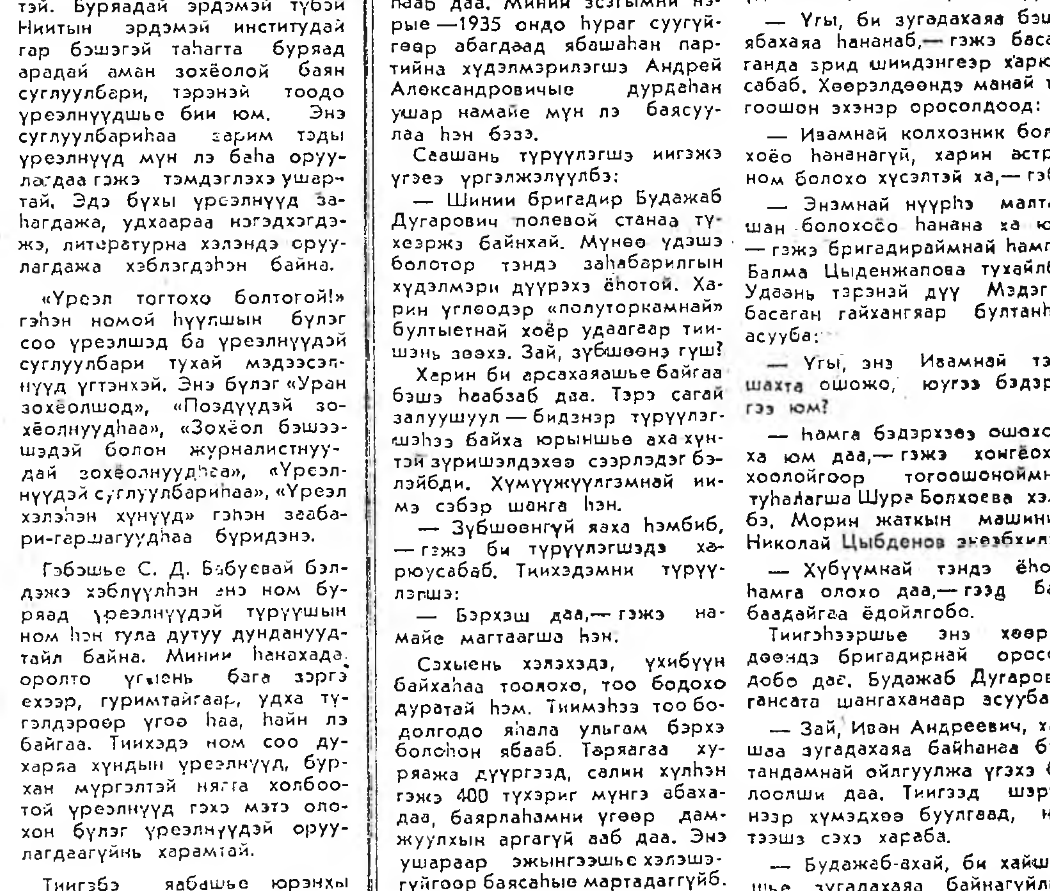
— Новоселенгинск гарахабши?—гэжэ тогоошон эхэнэр гансата хүсэлтээ.

— Аалаарыт, Дугарма Доржиевна—гэжэ би гүйбаб. Үглөөдэр минии сайе заан шиидхэлгэдэ гэхэшэл.

— Зай, Иван, тиигэбэл энээн дэшье хэлэхэгүйб,—гэжэ тэрэмни намайе найдуулба.

Унтахынгаа урда тээ бригадынхид хүхюутэйгээр энээлдэжэ, элдэб һонин ушарта ябадалнуудые хөөрэлдэнэ. Үглөөдэр ами наһанайнгаа, магад, ехэ шухала асуудал шиидхэхэмни гэжэ гэжэ һанахадаа, досоомни хүлгөөтэйшье байгаа һэн. Үглөөгүүр харгыдаа хадамни, машина дайралдабал, ехэ һайн һэн. Үгы һааб, ая хорёод модо зайда ябагалха болооб. Энэшье намайе айлгамагүй. Унтахынгаа урдахана хоо һон бүтэлжа олоһон золагалбаб. Үглөөгүүр тэрээн соогоо сайхээд гараха. Зай, иигэж лэ һүүлшимни һонин боро харан бууба.

(Түгэсхэлынь удаадахи номерто гараха).

○

СССР-эй ВДНХ-гай «Транспорт» гэһэн павильондо арадай үргэн хэрэглэлгын Хитадта бүтээгдэһэн эд барааной выставкэ амжалтатайгаар болоно үнгэрбэ. Энэ выставкэдэ табигдаһан элдэб түхэлэй эд бараае Москвагай предприятинүүд сайшаар худалдажа абаха аргатай. Оронойш дүрбэдэхи город гэжэ тоологдодог Шэньян хотын предприятинүүдэй бүтээгдэһэн элдэб янзын хубсаһан, электронно аппаратуранууд эндэ табигдаһан байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Шэньян хотодо бүтээгдэһэн теле-радио-аппаратура харуулагдана.

ТАСС-ай фотохроникэ.

○

баатарлиг ульгэрнууд

УУ БААТАР

(Һарга буряадай туули)

III

Асха үндэр хадаар
Арбан жэл ябажа,
Анабад мүрэн голые
Уламгүй гаталжа,
Шэлэн галзуу баатарай
Шургуу түргөөр ябаһаар,
Үүлэ суглуулһан
Уула хадатай
Нарые халхалһан,
Нарһан тужатай
Хүмүүн харагүй
Гэшхэхэ газар хүрэхэдэ,
Модон ойн дунда
Мухар сагаан байшан
дайралдаба.
Гэр байшаншуу болбошье,
Гэгээбши сонхогүй.
Хана уняа байбашье,
Хаалга үүдэн үгы һэн.
Галзуу Шэлэн үзөөд,
Гажуугай гэр гэжэ мэдээд,
Дам хара илтээрээ
Дэлбэ сохин орхибо,
Мухар сагаан байшан
Мүсэшүү айража нураба.
Үндэр сагаан байшан
Үнэһэн тоборог болобо.
Сагаан мухар байшанһаа
Шуһаншуу шарайтай
Сэсэгтэл хүүхэн
Шарай муутай гаража
ерээд,
Шэглээн хоолойтой
дуулажа,
Сээжынгээ үгэ хэлэбэ гэнэ:
«Һалхи нара үзөөд,
Һанаа сэдьхэл амарба бшуу.
Һамганай гарта үгэхэ
Һаатагүй болобо уу!
Үдэрэй нарые үзөөд,
Үсөөн баярлабашье,
Үһөөтэ мангаста эдигдэхэ
Үдэр болоһон юм бэ!» —
гэбэ.
Хүүхэнэй дуулахые
соносоод,
Хүсэтэ баатар гайхана.
Хоригдоһон ушар
соносоход
Хүүхэндэ хандан үгэлбэ:
«Түрэлхи нютагшни,
дүүмни,
Хаана болоноб, дүүмни!
Түйдхэрэй хүрэнгэ мангаста
Хэрхэн баригдабагши,
дүүмни!
Шолмос мяхаша бэшэлби,
Шэлэн галзуу баатар
Шударгы шэгшы хүн —
Шунахай шолмос бэшэ»,—
гэжэ
Шугад ярина баатар.
Хүүхэн энээни соносоод,
Хүнэхилтэ бэшые мэдээд,
Ами абарһан аха гэжэ
Алибаа бүхыгөө дуулгажа:
«Одото тэнгэриин
дангинарай
Одхон дангинань бэлэйб.
Оршолон дэлхэйгээр
тойрожо байгаад,
Олиг мангаста баригдаад,
Мухар сагаан байшанда
Мунганажа, гурбан жэл
болобо.
Үндэһэ таһарһан модоной
Ургахые хэн һанаба!
Үхэхые шахаһан минии
Үргэгдэхые хэн мэдэбэ!» —
гэжэ
Дангина үгэлэн хэлээд,
Дайша эрэдэ мүргэнэ.
Галзуу Шэлэн үзөөд,
Гартаа үргэн дэдхээгээд,
Үрэ үбдэн хөөрхылөөд,
Өөрын дүү болгоод,
Хан далай хара мангасые
Хоггүй арилгажа,
Бормой дангина эхэнэрээ,
Боди-Галуу хүүхэнээ
Оложо түргэн абахаар
Урагшаа түргэн ябаба.

IV.

Ангаа бага үриеэ
Хажуудаа хүтэлжэ,
Амараг хөөрхэн дүүгээ
Хани болгон дахуулжа,
Агта шарга морёо
Замша болгон ябуулжа,
Арзагар мангасые дарахаар
Галзуу Шэлэн магшажа,
Саһата үндэр уулые
Тоомогүй[4] дабажа,
Сагсагай[5] ангамаар талые
Умдагүй тоголжо,
Хүшэрые илан ябаһаар,
Хүйтэн манатай талада
хүрэхэлөөр,
Шара шубуунай үүршүү,
Зүүн-хойшо хандаһан
Шабар сүмэ байба.
Шабар сүмын дотор
Могойн арһан жаншатай,
Модон үйһэн малгайтай,
Габаладаа шэргэһэн
нюдэтэй,
Хужуушэг толгойтой
Хүрэглэжээншэг гэдэһэтэй,
Эреэн маряан шарайтай
Эрлигшэн лама һуужа,
Бахын шариин хэнгэргэ
Буруу зүбгүй балбажа,
Бужагар шулуун эрхи
Буруу зүбгүй тоолжо,
Бузар ном бисалган,
Булга мүргэл хиижэ байба.
Галзуу Шэлэн шэнжээд,
Ганган шэргынгаа хэлэһые
бодожо,
Хан далай хара мангасай
Шүтээн лама гэжэ таняад,
Харьял хиижэ байхые
мэдэжэ,
Шудэ зуун занаад,
Хилэнгэйнь галые тоболжо,
Хүмэгөө таһа зуужа,
Дам хара илтээ үргэжэ,
Даян дуугаар бархирба:
Хүнэй мяхаар хоол хэһэн
Хүнэгэлтын шүтээн хулгай
хэжэ,
Хүсэрхэг баатар зандаран,
Хүсэтэ зэбсэгээ далайтар.
Шэлэн галзууе үхэбэ гэжэ
Шүлһөө залгижа байһан
лама
Эрдэм ехэтэй болобошье,
Үймэһэн тарняа мартажа,
Луужа бүгсээ шэрэжэ,
Лабтагуулан сошон гаратар
Очир нэрэтэ дарханай
Он жэлээр заншаһан,
Доржи нэрэтэ дарханай
Долоон жэл дабтаһан
Түмэн жэнгэй илтээ
Далан бахын хүсэтэ
Дайшан Шэлэн эрьюулжэ,
Бурхан Шүтээнээ дуутатар,
Буруу убдисаа хэрэглэтэр,
Галзуу Шэлэн забдажа,
Габала сээжыень таһалжа,
Энэ наһыень эсэслүүлээд,
Юртэмсэ дэлхэйһээ
анжаруулба.
Мангасай шүтээни илажа,
Майжахи байшани эбдэлжэ,
Бормой дангина хатан,
Боди-Галуу хүүхэнээ
Бушуу түргэн абахаар
Бусалтагүй ябаба.

V

Мангасай шүтээни илажа,
Машата баярлаһан Шэлэ[н]
Арбан уулын толгойе
Алсамлан холбожо гэшхээд,
Хорин уулын орьёлые
Холбожо даран гэшхээд,
Алас замые мүшхэһөөр,
Асари һайхан орондо
хүрэбэ.
Үбһэ ногоон
Үргэлжэ ногоорһон
Үрэ жэмэс
Үнидэ болбосорһон
Түмэн үзэмжэтэй
Түгэс орон байба.
Шэлэн галзуугай
Шэлгээдэн гайхажа,
Шэнжэн ябатар,
Унгин ногоон набшатай
Улаан мандарба сэсэгһээ
Наран, һара бүүргэтэй,
Набшашаг хүлимтэй
Нагал шарга морин
Ниисэн гаража байба.
Галзуу Шэлэн үзөөд,
Ганган шаргын үгые бодожо,
Хара мангасые дарахада,
Хабатай хүлэг болгохоор
Хансуу шэмлэн ошожо,
Хазаарһаань барижа абаба.
Сэсэгһээ гараһан морин
Шэхитэй хуладал дэбхэржэ,
Хүсэл шэдал гаргажа,
Хүндэ баригдахагүйгөөр
аашална.
Гал дүрбэн туруугаараа
Газар ерисэлэн инсагаална.
Дэлһээ, һүүлээ босхоон,
Дээдэ тэнгэрийе һамарна.
Унаган дуугаар үүрһэжэ,
Угзаран хойшоо һууна.
Баатар Шэлэн гэдэг
Барасые нюдаргадаһан эрэ
Бадма-лёохобоһоо гараһан
Бага шаргаһаа айха гү!
Зээрэнэй арһан жолоогой
Жэгдэртэр татажа,
Жэл ябабал, хэлбэрихэгүй
болгожо,
Алтан дүрөө ишхүүлэн
Агтые дүйлүүлан мордожо,
Үбдэгөөрөө залажа,
Өөрынгөө һанаагаар
дабхиба.
Хүлэг шаргые олоод,
Хөөрэн баярлаһан Шэлэн
Хүнэгэлтые түргэн даража,
Хүсэлөө гүйсэдхэхоор
ошобо.

VI.

Огторгой дээгүүр дэгдэжэ,
Одон дугаае абажа,
Оршолон дээгүүр дабхижа,
Олоной үгые соносожо,
Адагаатанай үүрые эрижэ,
Арзагар мангасые һураглан,
Аласые зорин ябаһаар,
Айхабтар юумые үзэбэ,
«Тэрэнь юун бэ!» — гэбэл,
Тэнгэри тулама обоохой
байба.
«Тэрэнэй эзэн алим!» —
гэбэл,
Тэршэлхэй мангасай эхэ
байба.
Хусын дэлэнэй хамартай,
Хуруу зузаан шэхэтэй,
Хулпаа нюуртай,
Хубалза хасартай,

VI.

Үлхөө һөөнь
Үбсүүень хэдэржэ,
Хажуу шүдэниинь
Хабиргыень тулажа,
Жажалдаг араанинь
Жабжыень һуралһан,
Гэм ехэтэй
Гэдэһэнь булгэлжэһэн —
Хэрзэгы шабганса гэнэ.
Галзуу Шэлэн үзөөд,
Гал омогыень бадаржа,
Табан хүсэнэй номоёо
Тала һарашаг дэлэжэ,
Хүсэ бүхэнөө гаргажа,
Хүрэл һомоор харбахадань,
Эди бүхэнөө гаргажа,
Эритэ һомоор харбахадань,
Хара мангасай эхын
Хабирга сээжэ оногдожо,
Арзагар мангасай эхын
Аман хүзүүнь оногдожо,
Шоройли гэдэһэн хахаржа,
Шуһа нүжынь гарахада,
Шэгэр хүзүүнь һалажа,
Шээһэ бааһанайнь гарахада,
Гушан түмэр хүүхэд
Гулгигдан гаража ерээ гэнэ.
Нюсэгэн тэдэгэр хүүхэд
Нюдаргадан гаража ерээд,
Нижэгүн[7] баатар Шэлэнийе
Нюдэгүй дайраба.
«Самгүй баригдажа,
Сэнгүй эдигдэхэм гү!
Хүнэглэтые дарангүйгөөр
Хүүхэдтэнь абтагдахам
гү!» — гэжэ
Галзуу Шэлэн бодоод,
Гарайнгаа зэбсэгые үргэжэ,
Дам хара илтээ далайжа,
Дайраһани тодон байлдаба.
Галабта үгы баатар
байбашье,
Гансаараа юм һэн.
Түбидэ үгы эдирхэг
болобошье,
Тэрэл юм һэн.
Гушан хүүхэдтэ
бүһэлэгдэжэ,
Гурбан жэл байлдаба.
Хүсэ шадалынь хэмсоргдожо,
Хөөрхы бэень шэлэһэнш
һаа,
Һүшэ зорилгынь мохоогүй,
Һүрэг дайсанһаа айгаагүй.
Ургаха нарaнһаа абаад,
Унтаха һуни болотор,
Мандаха наранһаа абаад,
Манжуурха үдэшэ болотор,
Үхэхэ, амидырхаа бодонгүй
Үргэлжэ байлдан ябаба.
Мяха шуһантай барилдаһан
һаа,
Магад, түргэн диилэхэ юм
һэн.
Мангасай эхын хүүхэд
болоходоо,
Муухай хэшан байна.
Дам хара илтэнь
Даахагүй зобообо,
Далан сагаан һомониинь
Орохогүй һандарба.
Сабшахадань сайража,
Сагаан зураахай гаргаад
Харбахадань халтиржа,
Хара утаа бааяна.
Дам хара илтэнь
Дабхар тохой шууража,
Далан сагаан һомониинь
Долоон нохой барагдаба.
Галзуу Шэлэн гайхажа,
Гасагдалай түйлда тулажа,
Мяхаша шолмостой
Мянган хоног байлдаһанаа
бодожо,
Мангас шүдхэртэй
Малгайгаа гээтэрээ
тулаһанаа һанажа:
«Муу һайн хүүхэдые
диилэжэ шадахагүй аад,
Мангасые хэрхэн дараха
бэлэй!» — гэжэ
Маргажа дотороо хинаад,
Арга ухаа һүбэгшэлжэ
байтарнь,
Агта шаргалайнь үгэ
Айбалхай сээжэдэнь орожо,
Апасхин баярлажа ошобо.
«Булад зэбсэг орохогүй юм,
Булга сохижорхи гэлэй гү!
Адхан зэбсэг даахагүй юм,
Алыень һэтэлжэ хая гэлэй
гү!»,— гэжэ
Гарайнгаа зэбсэг шагаажа,
Ганган хүлэгөө уяад,
Бүгэдэ зэбсэгээ орхёод
Бүхэшэг носолдожо эхилбэ.
Түмэр хүүхэд баярлалдан,
Түрэлхи шадалаа гаргажа,
Шэрэм хүүхэд үймэлдэн,
Шэди убдисаа гаргажа,
Галзуу Шэлэнийе эдихээр
Гар һунган ерэлсэбэ.
Шэлэн галзуу баярлажа,
Шэлдэг хүсэеэ гаргажа,
Баатар Шэлэн омогложо,
Бардам шадалаа гаргажа,
Түрүүлжэ ерэһэн хүүхэдые
Тэбэрижэ абан хаяад
Бахижа[8] ерэһэн хүүхэдые
Бахалзуурдан абажа һэжээд
Нэгыень нэгээрнь сохижо,
Нүгэлтэ золигуудые
арилгажа,
Хүүхэдые хүүхэдээрнь
шулуудажа,
Хүнэгэлтэ амитадые
усадхаба.
Гушан түмэр хүүхэдые
Голиршог болгоод,
Үһөөтэ мангасай аймагые
Үнэһэн сэн болгоод,
Бормой дангина хатанаа,
Боди-Галуу хүүхэнээ
Абаржа түргэн гаргахаар
Хилэс замаа кэхэбэ.

VII.

Хулһан шарга мориниинь
Хорооо тобшолон
ниисэһээр,
Хорчин баатар Шэлэнэй
Хоросолойнгоо галые
туяаруулһаар,
Хороһон дайсаниие даража,
Хандаһан зүгые
түбшэдхэжэ,
Хара мангасые алахаар
Халшаралгүй ябатар,
Үргөөсэ шурагаар
түхеэрһэн
Удхэн ой тохёолдобо.
Үмхэй үнэр гаргаһан
Үндэр уула толгойрбо.
«Хан далай хара мангасай
Хаан ордониинь байба гү!
Аюул далай арзагар
мангасай
Асынь үүр байба гү!» —
гэжэ
Аласай байдалые шэнжэжэ,
Агуулын байсые
ажаярхадань,
Хүнэй яһан обоо
Хүхэ огторгойдо тулажа,
Хүрин шуһан гол
Хүнды дүүрэн нулайгаад,
Модо шулуукай оройгоор
Мяха оохэн үлгэгдэһэн,
Монсог сансаг хада дээрэ
Могой мэлхэй зүримдэжэ,
Үзэбэл, нюдэ улаймаар,
Үнэрдэбэл, хамар
шархирмаар,
Сонособол шэхэ
эбдэрмээр,
Һуубал, бүгсын үмхирмөөр
байба.
Үзэхэ тудам уурлажа,
Үнэрдэхэ тудам хилэгнэжэ,
Бахан лабдагуулан
харахалаар,
Бэржэгэр юумэ харагдана.
Аржагар-баржагар хадын
оройгоор
Арбагар-сарбагар юумэ
харагдана.
Арьятан жэгүүртэнш юм
гү!
Аюумар хашан юумэ
хэбэртэй.
Дарбагар шара номоёо
абажа,
Далан сагаан һомоёо
униягаад,
Тэнгэр оедэнь хандуулжа,
Тэргэлшэг болгоод,
Газар еедэ хандуулан,
Гарахашуу болгоод,
Бара тасын холоһоо
Баржагар амитани харбаба.
Арюун сагаан һомонуудынь
Алдангүй онобо.
Аржагар-баржагар амитан
Арбан-шарбан хүдэлбэ.
Тэмээнэй шэнээн хадануud
Түс-тас үнгэрибэ.
Үхэр бүдүүн шулуунууд
Үсэржэ бутаржа
бүмбэрибэ.
Балар түн шугынууд
Бажаг-тажаг бүмбэрибэ.
Барасай шэнээн амитанууд
Баруулжа-зүүлжэ (тудааба.
Баатар Шэлэн һонирхожо,
Бараа хаража үзэхэдэнь,
Үндэр модоной оройгоор
Үүшэ татаһан байба.
Дүн баларые тойруулан,
Дуур табиһан байба.
Галзуу шэлэн үзөөд,
Ганган шаргын үгые
бодожо,
Гажуу мангасай һүнэһэн
Галабта үгы аалжай гэжэ
таняад,
Үлзы утаһан хээтэй,
Үхэрэй булигаарин
хабтаһатай,
Шүрэ оюун хадабшатай,
Шүдэлэнэй шэнээн
сахюуртай,
Аянгын сахилгаан галтай,
Алмаас булад олонтой
Алмад хэтээ абажа,
Тулас-сайлас хабиржа
Туяаруулан, түрилсүүлэн
галдаба.
Үргэсэтэ модод шатажа,
Үүлэндэ утааниинь тулаба.
Үгэсэ турань галдагдажа,
Үнэһэн тоборог болобо.
Аюул далай арзагар
мангасай
Амин һүнэһые тонилгожо,
Бормой дангина хатанаа,
Боди-Галуу хүүхэнээ
Гаргажа түргэн абахаар
Галзуу Шэлэн ябаба.

VIII.

Хан далай хара мангас
Хандаһан зүгөө түйдхэжэ,
Аюул далай арзагар
мангас
Амитан бүгэдые хорложо,
Үдэртэ арбан хүниие
эдижэ,
Үлэн гэдэһээ дүүргэжэ,
Үдэшэ хорин хүниие эдижэ,
Үргэлжэ жаргажа
амидархадаа,
Үдэр бүри абалжа,
Үзэгдэһэн бүхэниие
баридаг байба.
Үнэтэр абада (агнуурида)
гараад,
Үсөөн юумэшье олодоггүй
һэн.
Хотоодо гэдэһэнь
хэрэлдэжэ,
Хоолой бахалзуураа
маажажа,
Оодон һабань хооһоржо,
Улаан хоолойнь туражa,
Бормой дангина хатани,
Боди-Галуу хүүхэни
Бордожо таргалуулаад
эдихээр
Бушуу түргэн эдие гэбэ.
Арзагар мангас һандаржа,
Арга үгы болоходоо,
Хүрэл тогоондоо тоһо
бусалгажа,
Хүүхэн дангина хоёрые
абажа ерэбэ.
«Хүрьһэтэ дэлхэйдэ хүн
болоод,
Хүнэгэлтэ мангаста
эдигдэхэнь гү!
Хүсэтэ баатар Шэлэн
галзуумни
Хөөрхынэрөө гони
хосоргохонь гү!
Алтан дэлхэйдэ хүн
болоод
Аюулта мангаста
эдигдэхэнь гү!
Уудам шаргал нютагһаа
Анхижаржа дутуу һалахань
гү!»— гэжэ
Бормой дангина хатанай
Бодолоо бодон зогсожо,
Боди-Галуугаа хаража,
Бусалха тоһые шэнжэн
байтар,
Агтын туруун түбэрэн,
Аянгын дуун хүнхинэбэ.
Хан далай хара мангасай
Хатаганатараа энеэжэ
байтар,
Аюул далай хара мангасай
Ангалзатараа баярлажа
байтар,
Сүмбэр агуулын
нураһаншаг,
Һүрхэй дуун гараба.
Һүн далайн үерлэһэншүү,
Һүрөөтэ хараал соностобо.
Сошоһон мангасай
харахалаар,
Һониин нэгэ хүн ай-сүй,
Арзагар мангасай
шэртэхэлээр,
Абарган нэгэ хүн ай-сүй.

Ц. ДОНДОГОЙ
хуушан монгол
бэшэгһээ буулгаба.

(Түгэсхэлынь удаадахи номерто гараха).

4) Тоомо — том; буга мэтын амитадай зэмнадаг субаа (субаса?— орш.).

5) Сагсагай — сагсахайн ташаа бэшэлгэ байжа болоо. Сагсахай гэдэг амитан, шагшан дуугардаг түхэлэй шаазгай.

6) Үлхөө — илүү, улүү, улүйгүү гурбанай али нэгэнэйхини ташаа бэшэлгэ байжа магадгүй.

7) Нижэгүн — зүдэхэ. Бодоод ябадагые хэлэһэн барга хэлэлгэ байжа магадгүй.

8) Бахижа ерэһэн — сугларжа ерэһэн. Олоороо ерэһэн гэһэн удхатай.

ХҮН ба байгаали

АГНУУРИИН ХАҺА ТҮЛЭГ ДУНДАА

Олзоборилгын хаһа эхилжэ ангуушад ой тайгада гаранхай. Ойдо нохойн хусаха, буугай һүрэхэ абяан дуулдана. Иигэжэ ангуушад «зөөлэн алта» гүрэндөө бэлэдхэжэ ябаһанаа мэдүүлнэ гээшэ. Мүнөө жэлэй намар-үбэлэй агнууриин хаһа октябриин 25-һаа эхилээд, ерэхэ жэлэй февралиин 28 хүрэтэр үргэлжэлхэ юм.

Мүнөө үедэ эшээнэй амитад-заряа, алаг дааган, зумбараан, тарбаган, доргон, баабгайнууд үбэлэйнгөө унтарида үни оронхой. Хэрмэнэй, булганай, үнэгэнэй болон бусад үнэтэй арһатай ангуудай үбэлэйнь нэхы дулаан нооһон хүсэд урганхай.

Үбэлэй ой соо ямар гоё байдаг гээшэб! Илангаяа шэнээр ороһон саһан дээгүүр шубуу шонхорой, ан арьятадай мүрнүүдэй аржылдан харагдахада, ангуушад үнэн зүрхэнһөө баярлажа, сэдьхэлээ ханадаг ха юм.

Манай Буряад республикын үргэн дэбисхэр дээрэ Буркоопсоюзай олзоборилгын 8 ажахынууд агнуури эрхилдэг юм. Энэ жэлдэ коопзверопромхозууд агнууриин хаһые эрхим бэлэдхэлтэйгээр угтаба. Хүбшэдэ ангуушадай байрлаха, амарха, ангуудые үбшэхэ, арһыень хатааха 150 гэр хабарһаа эхилжэ һэльбэн заһабарилагдаа, шэнээр баригдаа, 10 бааза түхеэрэгдээ. Намартаа, олзоборилгын эхилхэһээ урда тээ ажахынуудай егерьнүүд, хаана ямар ан, арьятан болон шубууд олон бэ гэжэ тодорхойлһон байна. Тиигээд охотоведүүд хүбшэдэ гаража, ангуушадай олзоборилхо газарыень заажа үгэдэг юм.

Октябрь һарын эхеэр коопзверопромхоз бүхэндэ ангуушадай суглаанууд үнгэргэгдэжэ, урда сезондо хэгдэһэн ажалай дүнгүүд тухай ехэ хөөрэлдөөнүүд болоо. Тэндэ агнуурида олзотой ямар шэнэ арга, зэбсэг хэрэглэхэб, яажа зэрлиг ангай һайн шанартай арһа бэлэдхэхэб гэһэн асуудал зүбшэн хэлсэгдэһэн, олзоборилгын хаһын шэнэ түсэб хараалагдаһан байна.

Коопзверопромхозуудай ангуушадта олзоборилхо газар 5 жэлэй болзортойгоор даалгагдажа үгтэдэг. Тэдэнэр даажа абаһан дайдадаа зэрлиг ан, шубуудые үсхэхэ, харууһалха, эндэхи байгаалиин баялигые гамтайгаар хэрэглэхэ, эдлэхэ уялгатай. Хэрбээ ангуушан эдэ уялгануудаа хайша хэрэгээр дүүргэбэл, жэшээлхэдэ, амитадта эзэн бусаар хандажа, гүрэнэй зөөридэ хохидол ушаруулаа һаа, агнууриингаа газар эдлэхэ эрхэеэ хаһагдаха зэргэтэй.

Энэ жэлэй олзоборилгын хаһада 1540 ангуушад хабаадалсана. Тэдэнэр агнууриин бүхы хэрэгсэлнүүдээр дүүрэн хангагдажа, эдеэ хоол, дари һомоёо үнинэй түхеэрһэн байгаа. Түнхэнэй, Хойто-Байгалай, Баунтын районуудай 75 ангуушад тайгын гүн гүнзэгыдэ вертолёдоор абаашагдаа.

Декабриин 1-нэй мэдээгээр, Буркоопсоюзай агнууриин коопзверопромхозуудай ангуушад 26045 хэрмэ, 9188 шандага, 1096 һолонго, 1431 булга барижа, хамтадаа 381782 түхэриг сэнтэй ангай арһа гүрэндэ тушаагаа. Энэ һарын эхинһээ туруута зэрлиг ангуудай мяханай бэлэдхэл захалба. Коопзверопромхозуудай ангуушад 69 баабгай, 190 хабарга, 162 буга, 95 бодон гахай олзоборилхо түсэбтэй юм.

Ондатра үсхэбэрилгэдэ коопзверопромхозуудай мэргэжэлтэдэй анхаралаа ехээр хандуулһанһаа дулдыдажа, урданайхиһаа һайн үрэ дүн мүнөө түйлагдаа. 1990 ондо энэ ангай 68640 арһан тушаагдаа. Буркоопсоюзай 8 агнуури-олзоборилгын ажахынууд 323 центнер алирһа жэмэс, 594 центнер дабһалһан һэрхяаг, 182 центнер хушын һамар, 14 тонно эм домдо ородог ургамалнуудые бэлэдхээ. Агнууриин ажахые һэргээхэ хэрэгтэ байгша оной хугасаа соо 374 мянган түхэриг гаргашалагдахаар хараалагданхай.

Кабанскын, Хойто-Байгалай, Баргажанай районуу[...] рын агнуури урагша[...] гэрөө гэжэ тэмдэгл[...] на. Кабанскын ажах[...] ангуушад И. Г. Тор[...] ондатра, С. И. [...] С. Н. Дригунов, В. [...] гэгшэд тус тустаа 1[...] ра барижа, республи[...] түрүүлээ.

Буркоопсоюзай ажахынуудта зэрлиг олзоборилхоһоо гад[...] мэл амитадые үсхэб[...] гэнөөр дэлгэрэнхэй. [...] ондо халтар хара[...] 2000, песецэй 24000 [...] рэндэ тушаагдаха б[...] гай фермэнүүдэй [...] дүн хамта 2 миллио[...] тэ болохо юм.

1990 ондо коопз[...] хозуудай охотоведүү[...] нүүдэй урда хуули [...] налгые хинан шалга[...] мэриие эрид һа[...] гэлэн эрилтэ табигд[...] нөө 8 охотовед, 22 [...] лон хэдэн арбаад ш[...] инспекторнүүд шал[...] хээ ойдо гаранхай.

Яруунын, Баунтын[...] калиин районуудай [...] хэрмэнэй арһа олоо[...] эхилэнхэй. Иигээд [...] риин халуун хаһа [...] даа оронхой. Ангуу[...] ян олзотой хүбшэ[...] бусажа ерэг лэ гэжэ [...] ран хүрэнэ.

М. ГЫ[...]
биолог-о[...]

Спорт — Спорт — Спорт

ЗЭБЫН ДУУН ЗЭДЭЛБЭ

Һур харбалгаар РСФСР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө үбэлэй мүрысөөн Шэтэдэ, Забайкалиин сэрэгэй округой манеж соо болобо. Хабаровска, Красноярска хизаарнуудай, Шэтын областиин, Тувын, Буряадай, Башкирай, Чувашай республикануудай суглуулагдамал командануудай 80 гаран мэргэшүүл энэ мүрысөөндэ хабаадаһан байгаа.

Хэдэн үдэрэй туршада манеж соо шэнхинээтэ годлинууд ханхинажа, зэбын дуун зэдэлбэ.

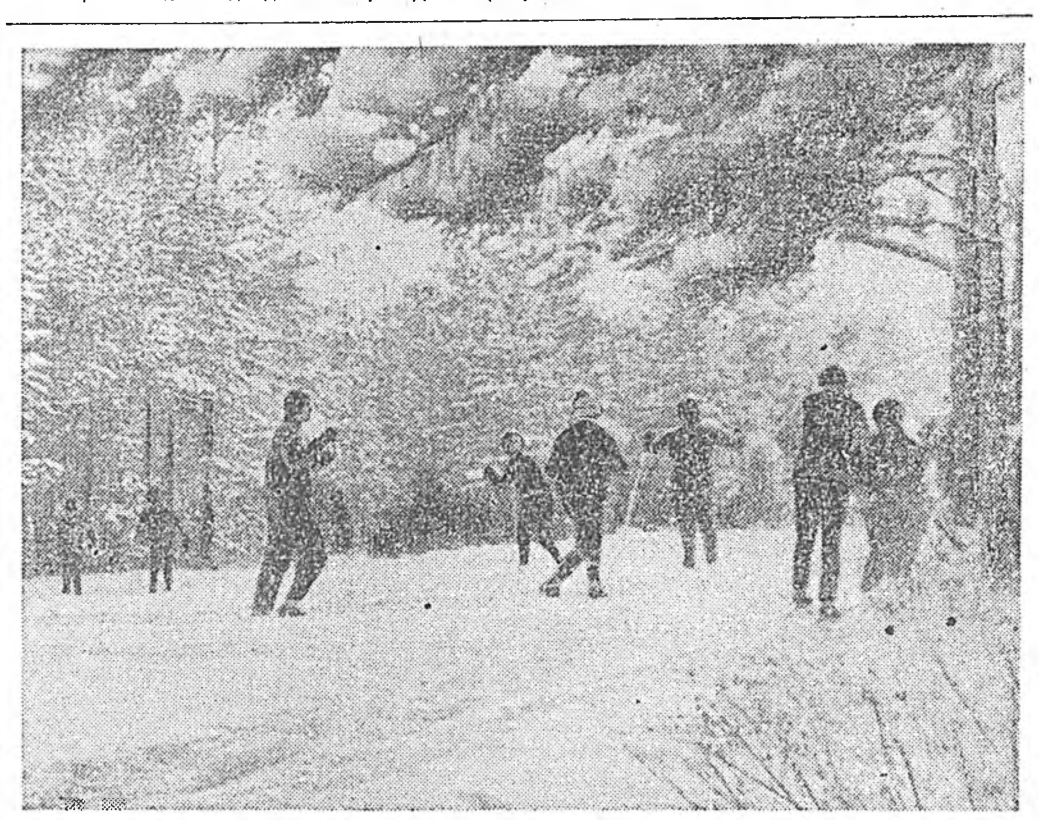
Спортын зунай хаһын дүүрээдшье байгаа һаань, харбагшад хёрхо мэргэн байһанаа харуулжа, үндэр үрэ дүнгүүдые түйлаба.

Эхэнэрнүүдэй дундаһаа Шэтын уласхоорондын классай спортын мастер Наталья Болотова түгэсхэлэй нааданда 333 очко тудажа, РСФСР-эй чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртөө. Түрүүшын хоёр үдэрэй дүнгөөр гэхэ гү, али М-1 упражненеэр 1337 очко абаһан байгаа. Энэнь үндэр үрэ дүн болоно. Башкирай АССР-эй түлөөлэгшэ — уласхоорондын классай спортын мастер Роза Янмансарова 332 очкотойгоор хоёрдохи һуури эзэлбэ. Манай республикын профсоюзуудай спортын бүлгэмэй түлөөлэгшэ, спортын мастер Гэрэлма Эрдынеева 318 очкотойгоор бронзо медаляар шагнагдаа. Мүн лэ манай «Динамо» бүлгэмэй харбагша Елена Цыганова 5-дахи һуурида гараба.

Эрэшүүлэй дунда һонирхолтой шанга тулалдаан болоо. Нютагаймнай хүбүүд — Буряадай багшанарай физическэ культурын факультедэй нэгэдэхи курсын студент, уласхоорондын классай спортын мастер Валерий Лысенко 322 очко тудажа, алтан медаляар шагнагдаа. Хабаровскһаа ерэһэн спортын мастер Геннадий Кириченко, Шэтэһээ Сергей Рыгзенов гэгшэд шангай һууринуудые эзэлбэ. «Динамо» бүлгэмэй республиканска соведэй дэргэдэхи Олимпиадада бэлэдхэлэй «Годли» гэжэ түбэй гэшүүд уласхоорондын классай спортын мастернууд Валерий Лысенко, Валентин Дарханов гэгшэд М-1 упражненеэр харбахадаа, 1323 болон 1311 очко абаһан байгаа.

Мүнөө мэргэшүүлнай ерэхэ жэлэй январь һарын эхеэр Чебоксара хотодо үнгэргэгдэхэ СССР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө үбэлэй мүрысөөндэ һорилго бэлэдхэл хэжэ байна.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Үбэлэй ой соо сэнгүү даа...

П. Бурмакинай фотоэтюд.

СПОРТЛОТОГОЙ ТИРАЖАЙ ДҮНГҮҮД

1990 оной декабриин 16-да үнгэргэгдэһэн 50-дахи тиражай дүнгүүдые «Союзспортлото» нэгэдэл согсолбо.

«45-һаа 5-ень таахa спортлото»: 1.429.814 билет ороо. Зургаан номер хэншье таабагүй, табан номер (54 карточка) таагшад — 848 түхэриг, дүрбэн номер (2.402 карточка) тааһан хүнүүд — 26 түхэриг, гурбан номер (35.399 карточка) таагшад 3 түхэриг абаха байна.

«36-һаа 5-ень таахa спортлото»: 16.638.946 билет ороо. Табан номер (17 карточка) тааһан хүнүүд — 10.000 түхэриг, дүрбэн номер (3.227 карточка) таагшад 268 түхэриг, гурбан номер (132.531 карточка) тааһан хүнүүд 11 түхэриг абаха.

50-дахи тиражай билетүүдээр, 41-дэхиһээ 50-дахи тираж хүрэтэр хабаадаһан 10 тиражай билетүүдээр шүүбэринүүд январиин 5-һаа 1991 оной февралиин 5 болотор түлэгдэхэ.

(ТАСС).

«СПОРТЛОТОГОЙ» ТИРАЖ

«45-һаа 6-ень таахa» ба 36-һаа 5-ень таахa» Спортлотонуудай» 51-дэхи тиражай дүнгүүд:

«45-һаа 6-ень таахa»: 10 — уһан дээрэ бүмбэгөөр наадалга, 11 — волейбол, 14 — академическэ һэлюурдэлгэ, 30 — хүндэ атлетикэ, 37 — акробатика, 44— Шатар.

«36-һаа 5-ень таахa»: 3—бобслей, 4 — бокс, 12 — гимнастика, 17 — конькигаар урилдалга, 31 — фехтовани.

(ТАСС).

Кино, театрнуудта

«ДРУЖБА»
Таинственный остров — в 10, Приказ 027 — в 12, 13-40, 15-20, 17, 18-40, 20-20.
«ПРОГРЕСС»
Красный зал — Мария Магдалина — в 10, 11-50, 13-30, 15-10, 16-50, 18-30, 20-20.
Зеленый зал — Клещ (2 серии) — в 10, 12-30, 15-10, 17-40, 20-10.
«РОДИНА»
Заколдованный мальчик — в 10, 16-40, Последний зов любви (2 серии) — в 11-20, 14, 18-10, 20-50.
«ОКТЯБРЬ»
Мультфильмы — в 9-40, Друг бедных (2 серии) — в 11, 13-20, 15-40, 18, 20-30.
«БАЙКАЛ»
Маугли — в 15-30, Интердевочка (2 серии) — в 18, 20-30.
«ВОСТОК»
Юнга со шхуны «Колумб» — в 14-30, Мистер Индия (2 серии) — в 17, 20.
«АРШАН»
Приключения Элли и Рару — в 16-30, Маленькая Вера (2 серии) — в 18, 20.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОР[...]

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный —2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров —2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79 п. Агинское —3-40 69. Директор издательства —2-37-32, бухгалтерия — 2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана в республиканской типографии Госкомиздата Бурятской ССР. Директор 2-40-45

Заказ № 297.